

Янка Брыль

Парастак

Запісы і эсэ

Мінск
Про Хрысто
2006

УДК 821.161.3-4
ББК 84(4Бел)-44
Б 89

Аўтар удзячны
Мікалаю Іванавічу Сярову
за падтрымку ў выданні гэтай кнігі

© Брыль І. А., 2006
© Афармленне. ВУП Выдавецтва Про
Хрысто, 2006

ISBN 985-6628-85-7

ЗАЛЕТАСЬ

* * *

Падумалася пра малага ў нейкай страшна складанай сітуацыі партызанскага часу:

«Сыночак, хлопчык мой, з табой адным засталася твая перадсмяротная туга!..»

Пішу гэта, а ў памяці зноў яно, такое ўжо далёкае, з вясны сорок чацвёртага года... Пры ійне сустрэліся два партызаны з адной вёскі. Маладзейшы сказаў старэйшаму штосьці, чаго я не пачуў, а той спачатку моўчкі, вакол самога сябе вусцішна закруціўся на адным месцы — ад пачутага. Гэта яго стары нямоглы бацька і маленькі сын — забітыя!.. Паліцаямі, у белы дзень, каля роднай хаты...

* * *

Што «дробязі» — гэта не дробязі, зноў пераконваешся, правячы новае для публікацыі. Мала слоў — гэта яшчэ не азначае, што іх менш, чым трэба. Нехта такога проста не разумее, а нехта яшчэ і здзіўляецца. А яно ж само па сабе, без належных сумненняў ды пільнасці, не даецца.

* * *

Пасля эlegantных томікаў серыі «Беларуская паэзія XX стагоддзя» — Танк, Куляшоў, Панчанка, — якія з прыемнасцю пагартаў, зрэдку перачытваючы любімае, мне прынеслі й прыстойна падрыхтаваны томік Броўкі. Зубаскальскае «піша лоўка», што ўжо абрыдзела ад танных паўтораў, аспрэчваецца вершамі, і добрымі, і неблагімі, якіх не абавязкова павінна быць многа.

А яшчэ ж і тое ўспамінаецца, што наша першая энцыклапедыя яму, паэту Броўку, залічваецца ў неаспрэчнае на роднай службе.

* * *

«Ну добра, ты вялікі, слаўны, але ж дай жыць, дыхаць, хоць дух перавесці побач з табой і камусьці другому, хоць бы і меншаму!..»

Цераз Талстога, у запісе Макавіцкага, рускае народнае: «Сокрой чужой грэх — два своих простится».

І самому думаецца: няўжо недасказанасць нечага — грэх? Павінна ж нешта і ў нябыт пайсці.

* * *

«Не дергайся!» — гавораць рускія таму, хто залішне мітусіцца, нервуецца... І сабе трэба так гаварыць, калі здаецца, што неабходна нешта рабіць, кудысьці паспець, пра штосьці не забыцца... А ты вась стары ды нямоглы, ты толькі чытаеш ды чытаеш, балазе сёе-тое знаходзіш сам або табе яго падсоўваюць...

Доўга не засынаў. А прачнуўся з прымаўкай, хутчэй за ўсё мамай: «Доля — як стадоля, а пчасце — як заезджая карчма». Тут яшчэ трэба думаць, што да чаго...

Аў «Слоўніку гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча», і ў Насовіча, і ў таумачальным гэтага няма.

* * *

Як баяўся Купала — пры Сталіне, і як баяўся Дубоўка — пасля Сталіна, пра што яшчэ як трэба не напісана.

Наведаўшы мяне пазаўчора, інтэлігентная зямлячка ўспомніла між іншым, як у іхняй местачковай школе былі ў модзе альбомчыкі, куды яны адно аднаму сёе-тое ўпісвалі, намалёўвалі, уклеивалі. Адзін з хлопцаў напісаў ёй вершам:

Пишу письмо — рука дрыжыць,

Гляджу ў акно — свіння бяжыць.

Ёй тым часам ужо шэсцьдзесят сёмы, а вась успомнілася зноў, бог ведама каторы раз. І смяецца.

А мне пазней падумалася пра тыя творчыя пакуты, чаго добрага, ужо й закаханага смаркача, і рамантыка, і рэаліста адразу.

* * *

«Я буду маліцца за вас», — кажа і Папа Рымскі, больш істотна не могучы дапамагчы ў бядзе.

Браты і сёстры пяцідзсятнікі, якія па суботах наведваюць з горада ў вёсцы адзінокую бабулю, іхнюю духоўную сястру, моляцца за яе, дапамагаюць ёй, паднімаючы настрой.

А моляцца яны яшчэ, па падказцы ці просьбе старое, і за ўсю яе вёску, дзе ўжо дашчэнту паспіваліся і бабы.

Памаліўшыся, браты і сёстры лічаць, што яны зрабілі ўсё, што змагі, што тут трэба, каб няверуючых павярнуць на правільны шлях, ажывіць яе няшчасныя Бабунічы.

* * *

І раптам зноў нешта знойдзеш, як цяпер — успаміны пра Прышвіна. Кніга разумна, удала складзена, з каментарамі патрэбнымі

і прасторнымі, пад успамінамі кожнага, хто ведаў гэтага пісьменніка і чалавека, каму ёсць што пра яго сказаць.

Трэба ж яно і так, такому здарыцца, — і гэтая кніга прастаяла ў шафе з 1991-га (дата выдання), і гэтую, набыўшы, меў намер прачытаць неўзабаве, а потым забыўся і вось — адкрыццё!..

* * *

У вёсцы яго недалюбівалі за брыдкае ўменне з рознай вады выходзіць сухім. Але ж і дажыванне ў яго было па прыказцы: не бойся смерці, бойся старасці. Даседжваў, далержваў на сваім хутары адзін, усімі пакінуты, нямыты, нястрыжаны, барада па калені. Ні накармаць, хоць раз на дзень, ужо толькі з лыжкі, ні памыць, хоць раз на месяц у цэбры якім ці ў балеі, не было каму.

Слухаю пра гэта і ў думках сам сабе дадаю і такое:

Страшна гэта, вядома ж, аднак яшчэ страшней тое, як раней, калі ён яшчэ мог, адзіны сын ягоны, вярнуўшыся з турмы ці з лагера, п'яны ў гасцях у швагра, у вёсцы, тым самым вялікім кухонным нажом, якім яму кроілі шчыры сваяцкі хлеб, ні за што, ні пра што сястрынога, удовага мужа праштыхнуў «у саменькае сэрца»...

Забойцу, вядома, забрала міліцыя. А ў вёсцы няма ўжо мужчынскіх рук ды плячэй, патрэбных няхай сабе і на самым бедным пахаванні. І вось адну з тых пратэсаў, што спрадвеку стаяць у куце абамшэлай капліцы, не памятаю — дзве ці тры, — так патрапаную, што ўжо й нейкі святы на ёй учарнеў ад даўнасці, нёс за крыжам ён — бацька забойцы...

Такога не прыдумаеш.

* * *

Прачнуўся ў дзве гадзіны і толькі пад раніцу прыдрамнуў. І — такі сон. Пада мною калодзеж, не надта глыбокі, але з мяне хапіла б. Нібыта кругі цэментовыя, нібыта зруб драўляны, а то і ўсё разам — як у сне. Слабымі рукамі, развёўшы іх, трымаюся неяк з краю, нібы ў кутку (сон жа!), намагаюся правую нагу перакінуць цераз край зруба навонкі. Раз за разам. Нага слабее... І прачынаюся.

Папярэджанне нейкае? А то й ад роздуму ўвечары?..

* * *

Пасля Бёлевага «Ірландскага дзённіка», апаবাদанняў і вершаў Кіплінга ўбіўся ў падараваны Валодзем Васілевічам энцыклапедычны слоўнік «Беларуская міфалогія». Хапіла на тры дні.

Гэта і подзвіг групы спецыялістаў, якія за два гады ажыццявілі гэтае безганарнае, марназарплатае выданне на 49 аркушаў, гэта й цудоўны доказ таго, што Беларусь — жыве, не толькі ў дэманстрацыях, але і ў такой востра-ціхай, мудрай працы.

* * *

Калі я часам і думаў пра самога сябе завысока, дык хоць жа не вытыркаўся з гэтым на людзі, не хваліўся такою немаччу.

* * *

Адна настаўніца пачатковых класаў, другая на дзесяць гадоў маладзейшая аспірантка-матэматык — мае вяселья, дружныя ўнучкі. Старэйшая купіла малодшай гольфы з пальцамі (во!), а тая, наведаўшы дзеда, паказала мне гэтае дзіва, пераабуваючыся ў тапачкі. І засмялася весела, калі і мне, старому, сказала тое самае, што і яе малодшаму брату, студэнту, майму паважанаму ўнуку:

— То-та ж, можна і гэтак хвігу даць!

* * *

Яна любіла верш Сыракомлі «Бусел» у перакладзе Лучыны. Нават дэкламавала мне яго — дзецям маці, унукам бабуля — неяк павучнёўску ўрачыста, з пэўным уздымам, бо гэта ёй, зрэшты, са школы і памяталася:

*Зімка надходзіць, звіслі туманы,
І вецер круціць і свішча.
На небе — цёмных хмар караваны.
Бусел узняўся і задуманы
Папльвіў павольне на ржышча.*

Выпісваю з Лучынавай кнігі, а там і задуманы і павольне — з крыху «шляхецкім» прысмакам.

Ды ў польскай школе, дзе ў дваццатых і на пачатку трыццатых гадоў былі і беларускія гадзіны, мы ў гэтым не надта разбіраліся.

* * *

Малы хлопчык увечары адзін выходзіў на ганак дома на лецішчы, стаяў і ціхенька, зачаравана любавалася поўным месяцам, зоркамі, небам...

Краса прыроды глядзіць на самую сябе яшчэ аднымі шчырымі, найўнымі вачыма.

* * *

Рэчка, што калісьці працякала каля нашага Загора, пакуль яе не асушыла Князева рыбная гаспадарка ў маёнтку Цэтра, называлася Свіслянка. Пра гэта мне, юнаку, расказваў дзед Кандрат Бабарыка, з гордасцю дадаючы: «Валоў у ёй сплаўлялі!..»

А ў Стэфана Жаромскага, у апавяданні «Puszcza jodłowa», на яго роднай Келеччыне, як мне адкрылася, ёсць rzeczka Świślana. Ці не з адной крыніцы гэтая назва, у якой нават чуецца штосьці вісянае, мо ад самой пані Віслы?..

* * *

На пахаванні сябравай удавы, у далёкім мястэчку, дванаццаць год таму назад, перад тым, як труна вось-вось апусціцца ў зямлю, іхняя дачка, настаўніца, чарнявая амаль красуня, раптам закрычала:

— Мама! Я не хацела гэтага! Я не хацела! І вось я помню колькі ўжо часу, і не ведаю, і ведаць не буду, пра што той адчайны, бездапаможны крык.

Што — патрэбна, каб і гэта ўспаміналася?..

* * *

Ва ўзаемным чытанні сябрамі новых рукапісаў ёсць і свой адмоўны бок. Прыслухоўваешся да розных заўваг і некаторыя з іх прымаеш, не да канца прадумаўшы.

Было ў мяне і такое.

* * *

Што мне да таго, што гэта ўжо чытана мною і, мяркуючы па рознасці паметак на палях, неаднойчы, — мне зноў захацелася пабыць з ім у гадзіны часовай апустошанасці душы, і я свайго дасягаю, іду ў святлейшае.

Усё той жа Уолт Уйтман з яго «Лісцямі травы».

А гэта ж і добра, і важна, што ён — з тых нямногіх, хоць іх на свеце і многа, якіх за адзін раз не прачытаеш на ўсю глыбіню.

* * *

У сваіх найбліжэйшых — у даўнавата сталых дзяцей і ўжо дарослых унукаў — у кожнага паасобку ёсць сваё патаемнае, куды мне, бацьку і дзеду, няма і ніколі не будзе доступу. А ў мяне для іх — таксама ж ёсць толькі мае, і з тым маім і мне бывае цяжка, і іншага выйсця няма, як толькі цяпець.

Павяло на грэшнае, непамерна высокае параўнанне. Калі табе і пашчасціць на Сымона Кірынеяніна, які панясе твой крыж, дык жа твая маленькая галгофа — усё роўна толькі твая. З выпрабаваннем развітальнай самотнасцю, з горыччу паасобных успамінаў...

* * *

Мілан Кундэра, «Невыносимая лёгкость бытия».

У абедзвюх каханак героя гэтага рамана, не лічачы мноства іншых, не асноўных «сімпатыяў», не было схільнасці да мацярынства, як і ў самога героя да бацькоўства.

Прысутная на працягу ўсёй кнігі верная сучка з дурной клічкай «Карэнін», як быццам падзяляючы светапогляд гаспадара і чаргова-пазменнай гаспадыні, таксама ні разу не ашчанілася, бо ў архісучасным творы прагрэсіўнага чэшскага эмігранта пра гэта ані слова.

* * *

У чарзе на адну працэдуру, з дазволу маладжавай «хворай» прысеўшы каля яе, нечакана пачуў і родную мову і невядомую прымаўку: — Калі ласка. Кожнай пачвары да пары.

А сама даволі паглядная.

Ці мне гэта ад радасці пачутага?

* * *

Ахнуў, пачуўшы пра смерць Алеся Пісьмянкова, хлапчыны слаўнага, таленавітага паэта...

І адразу падумалася: як гэта добра, што я ў свой час... Падумалася, што пра тое ёсць у мяне запіс, але, пагартуўшы ўважліва «З людзьмі і сам-насам», не знайшоў такога. І тады прыгадалася і, узяўшы з шафы Алесеву кнігу «Я не памру, пакуль люблю », канчаткова ўспомніў, як на прысланую ім кнігу з цёплым аўтографам, у шчырасць якога ў суме верыцца неяк па-новаму, я пазваніў маладому сябру дахаты (быў выходны) і сказаў сваё ўражанне і ад кнігі, і ад чытанага раней.

Як быццам у прадчуванні яго, так крыўдна заўчаснай, смерці, зборнік выдадзены ў прыгожым афармленні. І захацелася прытрымаць яго на стале, каб перагледзець яшчэ раз...

* * *

Добрыя апавядальнікі адзін за адным узяліся пісаць эпапеі. Думаецца, што кожнаму з іх употай маячылі наперадзе два чатырохтомнікі: «Вайна і мір» і «Ціхі Дон», да іх яны даволі прыкметна

прымерваліся кожны сваёю чатырохтомнасцю — толькі так. З першымі тамамі штосьці атрымалася, а потым праца — ад першага ды адноснага поспеху — перайшла ў таропка-павярхоўнае дапісванне працягаў.

Гэта мне зноў чамусьці прыгадалася. Можна, у пэўнай меры і таму, што ў бальніцы я з пераменнай цікавасцю адолеў багаты том фінскай сучаснай навелы, а ўчора, ужо тыдзень дома, дакончыў прыёмнае перачытванне апавяданняў Шукшына.

* * *

Праз чвэртку стагоддзя пасля першага знаёмства захацелася паглядзець «Старапольскую энцыклапедыю» Зыгмунта Глогера, зноў чытаючы выбарачна ды з цікавасцю.

І такое высокае, мудрае, па-народнаму простае, што, як і назву выдання, запісваю ў перакладзе:

«Да людзей — па розум, да маці — па сэрца».

* * *

ФрансуаМарыяк, «Клубокзмей». Смерць Мары.

«Больно! Больно! Боже мой, ведь я же маленькая!» — крычала ў пакутах французскае дзеўчанятка.

Плачу — тое ўяўляючы, а ўспамінаючы сваё:

Беларуская бабуля, зняможаная жыццём і нечаканай немаччу, таксама ж магла б, каб з мовай была, паскардзіцца:

«Я ж такая старая, безабаронная, я столькі перажыла! Божа мой добры, за што?!»

...Як гэта можна было — не ведаць такога пісьменніка?

Зрэшты, гэта ўжо ў думках пазнейшых.

* * *

Першая ўнучка ў хаце, змалку квелая. Бабуля ўсіх пацяшае: «Бог дасць, перарасце».

І праўда — зірнеш цяпер — баба, як печ. Так гаворыцца пра мажную ды цёплую.

Нагадаў ёй днямі пра гэта, а яна, немаладзенькая, зарагатала ў адказ па тэлефоне.

* * *

Кніга ўспамінаў Міхася Ганчарыка і кніжка ўспамінаў пра яго. Пра іх нядаўнюю прэзентацыю мне расказваў Радзім Гарэцкі, цёпла ўспамінаючы бацькавага сябра, чалавека з падобным лесам сталін-

скага пакутніка, які ўсё ж змог нямала зрабіць у айчыннай батаніцы, як Гаўрыла Гарэцкі ў геалогіі.

Кнігі гэтыя перад ад'ездам сюды, у Крынічнае, я паспеў з цікавасцю прачытаць, зноў жа шкадуючы, што і гэты ўсё «не спяшаўся» раскажаць пра перажытае, добра напісаўшы пра першую палавіну жыцця, асабліва, як і большасць успамінальнікаў, пра маленства, другую палавіну панёс з сабою...

...Калі ўжо пра кнігі, дык варта сказаць пра томік партугальскіх апавяданняў, што хораша дапоўнілі мае ўспаміны пра наведванне гэтай чароўнай, саснова-пальмавай, верасовай прыакіянскай краіны.

...З павагай ды асабістай удзячнасцю да аўтара пачаў культурную кнігу Кастуся Цвіркі «Край легенд», дачытаў да палавіны і ўспомніліся лермантаўскія радкі:

...Ни тёмной старины

заветные преданья

Не шевелят во мне отрадного мечтанья.

І тады быў свой «сацрэалізм», — шкрэбалі летапісцы «тое, што трэба», толькі і толькі пра войны, сечы, крываваю тузаніну за ўладу з чужынцамі і сваімі, аж моташна ад гэтай подлай аднастайнасці...

* * *

*... Старик ловил неводом рыбу,
Старуха пряла свою пряжу...*

У зеляніне двара прыйшло на думку, што ўсё ў яго, да чаго не дакраніся — паэзія. А далей такое:

Эфіёпа-рускі Пушкін, беларуса-паляк Міцкевіч і многа другіх выдатных і добрых, у той ці ў іншай міжнацыянальнай сумесі — хіба ж і гэта не кліча ўсіх людзей да разумнага аб'яднання, да шчасця міру паміж імі?..

Нянова гэта ў мяне. Але ж і праблема штодзённая-вечная.

* * *

Ужо неаднойчы быў такі сон. Далёкая ўскраіна незнаёмага горада, нібы Масквы, аднак тое, якое я ўсяе не ведаю. Мне трэба ў цэнтр, у гасцініцу, дзе мой пашпарт, паліто, білет на сённяяшні цягнік, на які амаль безнадзейна спазняюся, а тут ні стаянкі таксі, ні тралейбуса ці аўтобуса, і пра патрэбную вуліцу не запытаешся, і людзей незнаемых так многа... Адны з іх адказваюць мне бесталкова, другія ж і прыглядаюцца, як да магчымай ахвяры... Хаджу, блукаю, а часу да цягніка ўсё менш ды менш... І застаецца адно — прачнуцца.

Што і зрабіў, нібы па самазагаду. На гадзінніку пятая, можна яшчэ паляжаць, але соннасць працягваецца, я зноў ды зноў, урыўкава ўключаюся ў свой сон, у тую самую безнадзейную блэнданіну па незнаемых вуліцах, пра тую разгубленасць у тузе і пачатках адчаю...

А ўсё ж не паддаюся зманлівай дрымоце, што ўцягвае ў працяг таго самага снення, ляжу прытомны і ўспамінаю польскае: «Sen — mara, Bóg — wiara», а цяпер, запісваючы, і маціна: «Куды ноч — туды й сон».

Во ўжо, прыбраўшыся па-ранішняму, я за стадом. І ўжо толькі ад намеру надзейна папрацаваць у душы ажывае ціхае, незаменнае шчасце явы, бадзёрасці.

* * *

Стары, яшчэ ўсё службова-злосны Лыска сядзіць каля будкі на ланцугу. Малеча, што без нагляду старэйшых сабралася каля яго, просіць: «Дай лапу!» Ён, змалку прывучаны да гэтага, спакойна кладзе сваю правіцу на кожную працягнутую ручку, бо яны ж, адзін перад адным: «І мне! І мне!..»

Гарадскія ўнукі ды праўнукі. З бліжэйшых двароў.

І спрадвечна народнае: «Стары сабака ніколі дзіцяці не пакрыўдзіць».

* * *

«Усё для людзей, усё на карысць чалавеку».

І не ўсё, не ўсё.

На старой чарэшні ягад сёлета мала, асабліва знізу. Вышэй і зусім уверсе, куды не дапне й найлягчэйшы малец-накольнік, на стромых галінках, што тырчаць у неба найсмялей, чарэшні спела зіхацяць у сонцы то паасобку, то букецікамі, хоць ты лічы іх пальцам: любіць, не любіць.

І там раскашуюцца птушкі. Прыляцяць, паклююць і знікаюць. І зноў з'яўляюцца, трэба думаць, што ўжо другія.

З ганка, дзе я сяджу, не вельмі разбярэшся здалёк, што там за свавольніцы. Адно бяспрэчна — шчаслівія.

* * *

Аднастайна добрыя вершы — і гэта хіліць да мінуса, іх аднастайнасць. Пакуль не трапіцца сапраўдны ўзлёт.

* * *

Кніжку выдаў за свае грошы. І прыбытку нікага, і ў доўг трохі залез.

Ды затое ж налаяўся ўсмак, і сексу ўсякага нагарадзіў да схочу!..

* * *

Зранку трохі папрацаваўшы, захацелася паляжаць чытаючы.

Том Горкага з апавяданнямі, нарысамі і ўспамінамі яго апошніх гадоў. Пачаў з акадэміка Паўлава, тады Ясенін, Гарын-Міхайлаўскі. І гэтага я калісьці трохі чытаў, у часы маіх выпадковых кніг, здаецца «Детство Тёмы», што няясна, цёпла помніцца.

І чытаць мне перашкаджае думка, што Горкі, нягледзячы на ўсё і ўсякае ачэрніванне яго ў нядаўнія «перабудовачныя», «галосныя» гады — пісьменнік, які мне ўдзячна помніцца першымі апавяданнямі, якімі я захапляўся ў раннім сельскім юнацтве. І назвы без праверкі помняцца: «Однажды осенью», «Мой спутник», «Дед Архип и Лёнька»...

* * *

У дзевятым нумары «Дзеяслова» — пісьмы Васіля Быкава да Ларысы Геніюш.

Пад апошнім з іх — пастскрыптам. Пра тое, як на пісьменніцкім пленуме 1968 года дакладчык... «Брыль вельмі хораша гаварыў пра Ваш «Куфар», прыемна было слухаць. Апладзіравалі крыху».

У тым, вядома, сэнсе, што не ўсе...

А мне, чытаючы, было так патольна і сумна ўспамінаць іх жывымі...

* * *

А за што ж ты яго акрывавай, за што?!»

Гэта — з «бабскага» (маці, жонка, сястра) галашэння пасля дурное бойкі дзяццюкоў на вясковай вуліцы, якія я ў маленстве бачыў і ў нашым Загоры.

Цяпер успомніў, пачуў гэта — з-за падтэксту. Бо і так жа ў народзе гаворыцца:

«За што ж ты яго, ён жа і так гарапашны?..»

У падтэксце плачу — жаль па братэрстве, ці як тут сказаць?..

* * *

Жангліраванне, бразгаценне замежнымі навуковымі тэрмінамі, у чым шчыруюць некаторыя, асабліва маладыя крытыкі, ад чаго неза-

лежна, збоку прайшла, ідзе, увайшла ў нацыянальную скарбніцу паэзія нашых сапраўдных паэтаў.

З ганку дачнага дома бачу — за агародам і дарогаю — града маладога густога бярэзніку. Высока-стрункія, з маленства мілыя мне стракатасцю беленькай бяросты, гнутка высокія бярозкі ўтульна патануюць у сакавіта непрадзьмутай лістоце. І толькі самыя вершалінкі патольна пашавельваюцца ад подыхаў лёгкіх ветрыкаў, якія пагульваюць над лесам.

Так яно — калі ціха. А днямі, калі шырока ды моўчкі насоўвалася навальніца, вецер, які «нарваў» яе, доўгачаканую ў штодзённую спёку, разбушаваўся бярозавым вершняком, нібы марскімі хвалямі. Бярозкі не штурхаліся ў сполаху, а неяк і бесталкова, і зладжана гнуліся, гайдаліся, пакуль на іх не абрынуўся лівень...

Я глядзеў на гэта ўдзячна за такое відовішча і ўсё шукаў у сваім слоўным запасе, з чым жа яго параўнаць, каб найболей дакладна.

Тады быў адвяхчорак. Назаўтра ўранні, зноў жа з крэсла на ганку, яны мне ўбачыліся ў сваім нячутным зводдаль пошуме яшчэ ўсё разгайданымі, ды спакайней, не значна, а проста непараўнальна.

А зусім спакойна — яшчэ праз дзень, зноў сонечны — пад густа дробненькім сяйвом пералётнага, дабрадушнага дожджыку, як пад пяшчотна цёплым душам. Стракатыя ствалы (сказаў бы: стволікі) нават вяршкамі не гнуліся, толькі мокрай лістотай паварушвалі — ад асалоды.

* * *

Хамá, малады сімпатычны сабака, істота яшчэ і разумная.

Мяккі фатэль, з-за старасці прывезены сюды, на дачу, стаіць на ганку. І пасядзець на ім любіць кожны і кожная з нашых. Хама — таксама.

Калі я толькі выйшаў на ганак, ён ветліва паімкнуўся саступіць мне месца, а зразумеўшы маё: «Ляжы, ляжы, я не сюды!», задаволена ўкурчыўся ў сваю, таксама ўжо прывычную, утульнасць.

А неўзабаве — такое:

Каля калонкі ён зблізку заглянуў у бляшаную ванначку, поўную вады, што грэецца для вячэрняга паліву ў градах. У ёй адюстравана крыху чыстага неба і яшчэ менш лістоты старое ліпы з ніжэйшай адтапыранай гаіны. Хама тут ніякага дзіва не ўбачыў. Яно пачалося з таго, што ён заглянуў бліжэй цераз бляшаны край, убачыў у гладкай вадзе — сабачую лабціну!..

Мы з дачкою сядзелі пад літай за стадам, і я першы заўважыў, як наш нястомны пазнавальнік сельскага наваколля то асцярожна наблі-

жаўся вачыма да адлюстравання ў ванначцы, то торкаўся галавою назад, амаль адступаўся рыўком. Цікавасць перамагала асцярогу, а то і страх, а потым і зусім перамагла, — ён наблізіўся зноў і пагрозліва гаўкнуў туды цераз край. А той, што ў вадзе... той гаўкнуў таксама!.. І наш даследчык заднім ходам ірвануўся ад ванначкі. І на момант спыніўся разгублены — а што ж далей?..

Не звярнуўшы ніякай увагі на тое, што мы за сталом засмяліся. З яго, яшчэ ўсё гарадской, наіўнасці.

* * *

Дубы... Дубы...

Двое з маіх гасцей, Віктар Карамзаў і Анатоль Кудравец, перапльышы Нёман, пайшлі ад дуба да дуба, і першы, і другі паспрабавалі абняць. Дзе там! — яшчэ хіба каб трэцяга каго сюды, а той й чацвёртага! І сказалі хлопцы пасля, на застоллі, што хочучь прыехаць сюды з палаткай, паставіць яе тыдні на два паміж дубамі, каб і пра вечнасць часамі задумацца...

Застолле тым часам было спакваля на зыходзе, тэмы тостаў вычарпаліся, пачалі паўтарацца. Бо з тымі двума было яшчэ пяць маладзейшых сяброў-пісьменнікаў — Алесь Пашкевіч, Пятро Ламан, Барыс Пятровіч, Анатоль Сідарэвіч, Міхась Скобла. Пра тыя дубы, пра палатку паўтарылася зноў... І я дазволіў сабе такое:

— Калі тут у нас пасля дуба застаецца яго шырозна-круглы, магутна заземлены пень, то бывае і так, што нейкім чудам у яго западзе, ушчымлываецца малюпасік бярозавага насення... Ужо на працягу блізу дваццаці гадоў, вядучы новых ды новых гасцей да бацькі Немана, я паказваў ім на прыдарожным пні нявінна смелае беразанятка, пасля, праз іншыя дачныя леты, хваліў бярозку-падростка, а сёння ўжо, дарагія мае, мы з вамі палюбаваліся сталай красуняй!.. Дык возьмем яшчэ па кроплі і за бярозу на дубе. З ягонай сілай і з яе красой!.. Нічога, што я ўжо трохі надрукаваў пра гэта гадоў з сем-восем таму назад, — бяроза ж і далей расце, а новыя госці, дзякуй ім, едуць!..

* * *

*Ад родных далёкіх «крэсай»,
Ад шэрых хат г сялянскіх бед,
Ад Вушы хваляў, шэпту лесу, —
Прымі ты шчыры мой прывет!
Ад тусклай восені лазуры,
Ад жойтых дзён, дзе сухацвет,*

*Ад туманоў сівых і хмурых, -
Прымі гарачы мой прывет!
Ад ідэалу вернай службы,
Святыні прошлых нашых лет,
Ад братняй нашай шчырай дружбы –
Прымі паклон мой і прывет!*

Гэты, прысвечаны мне, верш Алеся Мілюця з падараванай яго кніжыцы «Паэзія баразны», датаваны 20-м жніўня 1939-га. Шэсцьдзсят пяць прайшло... Не магу, нават і не натужваюся ўспомніць, ра-забрацца, ці ён, Алесь, тады толькі напісаў гэты верш, ці і паспеў паслаць яго ў пісьме са сваіх сціпрых надвушанскіх Скорычаў у маю прыморскую, грозна-трывожную Гдыню, а я не атрымаў яго да выбуху вайны, ці ён паказваў мне яго, калі я вярнуўся з палону або пазней, у акупацыю ды ў партызанку, калі мы зрэдку сустракаліся, ці наогул я каалі-небудзь бачыў яго ў сшытках сябравай спадчыны?.. Не памятаю, ды і думаецца, што не ўспомню, бо ні ўпэўненасці, ні веры ў гэтым няма.

Толькі журботная радасць, удзячная радасць такой сустрэчы!..

* * *

Усё-такі палавіна жніўня.

З ночы пачаўшыся холадам, позні ранак і з сонцам, і з прыхмаранасцю, і з подыхамі свежага ветру, ад якога далей ад дома і пад небам уверсе паволі шугаюцца ўбакі вершаліны густога бярэзніку, а бліжэй, ніжэй, на агароднім кусце рамонку, нібы пад калыханку маладой нявыспанай матулі, чароўна, роўненька пагойдваюцца сонейкі вялікіх, у параўнанні з палявымі, кветак, лебядзіна белых, з залатымі сэрцамі.

* * *

«...Старэйшы беларускі пісьменнік. Жыве й працуе ў Мінску. Яго апошняя кніга...»

Біяграфічная даведка пра мяне ў «Arche», да змешчанага там эсэ.

Спачатку гэта трохі нязвычайна, а потым можна і ўздыхнуць з палёгкай, — настолькі яно лепш за ўвесь набор эпітэтаў, якімі кішыць сённяшняя літаратурная паказуха, дзе і абстрактныя геніі, і пасавецку народныя, і па постсавецку культавыя, і на польскі лад слынныя ды выбітныя, і ад нашай правінцыйнасці эпохальныя ды сусветныя, нават «нобелскія», і па-біблейску апосталы ды прарокі... І яшчэ ж не ўсё ў пераліку!..

А яно ж, калі зусім цвяроза, дык аднаго пісьменнік, як азначэння прафесіі ці прызвання, трэба яшчэ заслужыць. А ў нас «пісьменнік» кожны той, хто што-небудзь як-небудзь напіша.

А тады ўжо ідуць эпітэты.

На жаль, нярэдка і ў тых, што пішуць добра.

* * *

Вечарэе. Пад выхадныя дні міма нас — хоць ты скажы: машына за машынай. На Нёман, у найпрыгажэйшыя, ужо далёка-шырока вядомыя, мясціны. На адпачынак і на рыбу. Электратокам яе, хоць і апошнюю, тэхнічна ў розных высокакультурных варыянтах!.. Ну, не ўсю, а толькі як сабе...

З гэтых як сабе яно ж і складаецца сёння — нашае жыццё.

Крыху здалёк ды знізу гляджу на адну з маладых, стромкіх бярозак і думаю, што каб я мог, умеў напісаць дзіцячую казку, яна пайшла б ад імя самага найвержняга лістка, — як ён глядзіць навокал, чым любуецца, што хоча сказаць...

* * *

На маім пісьмовым сталe, у салатавым збаночку — кветкі, якіх учора Галя нарвала паблізу ад Міхасёвай магiлы на запушчаных маласельскіх могілках. Не ведаем, нават яна, яго пляменніца, мая дачка, як яны называюцца... А калiвы iх нагадваюць мне i сцяблінкі расквітнелай грэчкі, у якой гудуць патаемна пчолы, i высокія сосны, тыя, што з голым, сонечна гладкім ствалом, з вэчназялёным хвойным лапнікам вакол самай вяршыні.

Журботная ўрачыстасць. Родны сум.

* * *

Учора падвечар на праходцы, сустрэўшы легкавік, сышоў на травяную абочыну. А «Жыгулі» спыніліся, і той з двух маладых мужчын на пярэднім сядзенні, які быў за рулём, спачатку прывітаўся са мною, назваўшы імя і па бацьку, а тады выйшаў і весела, прыемна парукаўся, пачаў цікавіцца маім жыццём, «фазэндай»... Я «запусціў маторчык памяці», аднак не мог уцяміць, хто ж гэта, каго мне нагадвае гэты прыстойны мужчына, як быццам недзе ды калісьці бачаны, чуты... Ён, відаць, зразумеўшы мае намаганні, напамніў, што ўпершыню мы сустракаліся калісьці ў Горках, на «Гарэцкіх чытаннях», а потым нават і намякнуў, як між іншым, што ён скульптар. І — ўсё... Развіталіся...

Ой, пара мне выкарыстоўваць права ўзросту, — папрасіўшы прабачэння, спытацца: «Калі ласка, нагадайце мне, старому, хто вы будзеце? » Па-народнаму проста спытацца... Зрэшты, падумаўшы, — мог бы ж назвацца і ён!.. Эх, беларусы...

* * *

Да безыменных кветак, якія нагадваюць мне і ніцую грэчку, і паднебна высокія сосны, сёння зноў жа мая старэйшая паставіла ў чорным збаночку тры вясёлыя бутоны шыпшыны ў моцных зялёных лістах, кветкі, што яшчэ час ад часу выядрываюцца ў нашым буйным шыпшынніку паміж драцяной сеткай агарожы і дарогай, паэтычна духмяныя кветкі, якія тут ужо дваццаць першае лета фарбамі і водарам нагадваюць тыя, што на даўно былым хутарку шчодра суправаджалі нашую з Нінай закаханасць.

Зноў жа ахні, — шэсцьдзсят два гады таму назад!.. Ды цяпер ужо з іншым сумам, — каб сказаць: прыйдзі, застанься нашае, мае найчысцейшае!..

* * *

Ёсць і ў мяне радавод, які два месяцы таму назад значна прасунуўся ў мінулае, зачэпіўшы ажно канец XVIII стагоддзя.

У 1795-м, як у архіве значыцца, была вёска Загора, Zahorze на польскі лад, а ў ёй, калі па-панску сказаць, быў хлоп Jaško Bryl, мой прапрадзед. Сымонаў Яська, па-вясковаму, дваровы пана Сўдзя ў недалёкім маёнтку «Уцеха», набытым з вялікіх землеўладанняў графа Хадкевіча.

Сыны ў Яські — Рыгор, здадзены ў рэкруты ў 1804 годзе, і маладзейшы, Ёсіп. Язэп, колькі я памятаю, быў у Загоры адзін, і той з цвёрдай літарай у канцы, — сам Язэб, жонка Язэбіха, а ўся хата — Язэбавы. А то ўсё Ёсіп ды Ёсіп. Відаць, так было і даўней. А як з польскага да расейскага ладу дайшло, дык быў ужо і Іосиф Иванович. У дакументах.

«Ревизская сказка» за 1834 год сведчыць, што ў Яськавага сына Ёсіпа, майго прадзеда, былі сыны Іван і Даніла, мой будучы дзед, які нарадзіўся ў 1833 годзе, а яго малодшы брат, яшчэ раз Ёсіп, на тры гады пазней. Івана ў 1844-м забралі ў рэкруты, а Даніла з Ёсіпам парабкавалі.

У мяне захавалася «купчая крепость», якая з важнай законнасцю сцвярджае, што браты Даніла і Ёсіп Брылі, абодва Ёсіпавічы, у 1886 годзе купілі ў нейкай гістарычнай па гучанні прозвішча пані Наркевіч-Ёдка пяць дзесяцінаў зямлі на двух.

Браты дружылі. У іх было па аднаму сыну, у Данілы — Антон, мой будучы бацька, а ў Ёсіпа — Павел, дваюрадныя, але дружылі і яны, усё жыццё, лепш за некаторых родных.

Пасля скасавання прыгону дваровыя людзі, што было агаворана ў царскім маніфесце, не мелі права купляць у паноў зямлю, як другія сяляне, ужо не прыгонныя, але да 1886 года гэтая недарэчнасць была, як відаць, выпраўлена.

Браты ўзяліся за вольнае гаспадаранне.

А вось сыны іх, юнакі Антон і Павел, па прыкладу іншых з наваколя, падаліся ў Адэсу-маму, а там, як у савецкі час па-марксісцку пісалася, увайшы ў «рабочую арыстакратыю», сталі чыгуначнікамі. Антон неўзабаве дайшоў да правадніка вагонаў першага класа, а Павел рухаўся па службе сціплай. Але жылі яны, як гаварылася, «в мирное время», нядрэнна. Ды, пажаніўшыся, яшчэ і грошы збіралі — зямлі прыкупіць.

Дарэчы, дзядзька — мой хросны, ад яго ў мяне быў у маленстве, пакуль не згубіўся, прыгожы залаты крыжык з другім, танчэйшым і даікатна блакітным крыжыкам у сярэдзіне.

Бацька нарадзіўся ў 1870 годзе, дзядзька... не памятаю дакладна, на колькі быў маладзейшы. У XX стагоддзе папа, як гаварылі мы, дзеці, па-гарадскому, увайшоў амаль з палавінай наогул пражытага, бо памёр ён у 1924-м, а дзядзька дажыў да пачатку пяцідзiesiąтых. Жонкі іхнія, мая мама Настуля і цётка Мартося, таксама нажыліся ў ліхія часы на ўсю жаночую цярплінасць...

Ды гэта ўжо на нашай памяці ўсё, не архіўная даўніна.

Думаць або пісаць пра XX стагоддзе, нават пра яго першую чвэртку, лягчэй, многае помніцца з апавяданняў старэйшых, бывалых ды па-народнаму мудрых сучаснікаў. Захаваліся фотаздымкі, чым старэйшы, тым цікавейшы, а раней жа іх і зусім у вёсках не было. А ў XIX стагоддзе, тым больш у XVIII пранікаць па-сапраўднаму, пазнаваць, ведаць тое, як гаварылася, «жыццё-быццё-гараванейка» можна толькі цераз архівы, якіх за гады пераменаў ды гвалтаў захавалася не надта многа.

Мой загорскі сусед, акадэмік Ламан, Мікалай Апанасавіч, а для мяне па гадах проста Коля, вядомы батанік, на сёмым дзесятку рупліва заняўся гісторыяй Загора, роднага кута. Звесткі і пра маіх продкаў я атрымаў ад яго, а ён знайшоў іх у нетрах Нацыянальнага гістарычнага архіва. Даючы, усміхнуўся прыязна, сказаў:

— Ад Яскі — да Янкі. Гэта вам, думаю, і цікава, і можа спатрэбіцца.

* * *

«Як усадзяць хлеб у печ, тады цеста, што засталася на сценках дзяжы, саскрабаюць нажом, неабходную колькасць пакідаюць на рошчыну, а з астаткаў пякуць маленькую булачку, што называецца падшкрэбак, які прызначаецца на пацеху дзецям».

Проста, дакладна, хораша напісана. Этнограф нават, відаць, і блізка не думаў, што ён і паэт.

І гэтая выпіска не выключэнне нейкае, так напісана кніга, — з належным да драбніцаў веданнем таго, пра што ён піша, і з натуральнай пашанай, арыхільнасцю да людзей, жыццём якіх зацікаўлены.

Магу сказаць гэта пра пятую частку ўсіх кніжных старонак, ужо прачытаных з удзячнай цікавасцю і надзеяй, а то й ўпэўненасцю, што і далейшыя сотні старонак будуць такімі ж прыемнымі ды карыснымі.

Чэслаў Пяткевіч, «Рэчыцкае Палессе», толькі што, у добрым перакладзе з польскай мовы, выдадзенае нашым слаўна-працавітым «Беларускім кнігазборам».

* * *

Разухабістая мелодыя даваеннай полькі, што неадчэпна наведвае маю памяць ужо некалькі гадоў.

Як матылёчкі, захоплена і нястомна пырхаюць у ружовых сукенках дзве чарнявыя сябровачкі, ахвотна пераходзячы ад кавалера да кавалера...

Бачыцца мне таксама нярослы недарэка-дзяцюк, князеў парабак з маёнтка Буша, з бутэлькай гарэлкі ў кішэні шырозных «галіфэ». Ён таўчэцца ў той польцы няскладна, але ж і з гонарам. З гэтым наіўна-нахабным гонарам танцор у перапынку прыставаў да нас, некалькіх загорскіх хлопцаў: «Што, вып'ем? У складчыну! Што, грошай шкада? Я вам, можа, пастаўлю? Магу!..» А тут і гарачыня, і п'ем мы не ўсе, а я дык зусім, можна сказаць, што і гаджуся.

Адна з тых чарнявак у ружовых сукенках, як пазней аказалася, Жэня Буй з Даўгінава, з якою я пазнаёміўся пазней, у акупацыю. Пасля вызвалення, яшчэ ў верасні 1944-га, яна вышла за Косцю Балабановіча, цераз якога была спрытнай сувязной нашай брыгады. Косця з Сіняўскай Слабоды, з маленства сябар Валодзі Калесніка. У невялікай групе партызан і мы з Валодзем былі на іх, Косці з Жэняй, вяселлі. Улетку 1951-га ўдвух мы наведалі іх у Скорычах, дзе яны настаўнічалі, былі ўжо з малымі ў новай хаце. А ў 1993-м, зноў жа ў Скорычах, на юбілеі Алеся Мілюця, мы з Жэняй сустрэліся ў натоўпе каля Алесевай хаты. Не было ўжо Косці, а Валодзя ляжаў у бальніцы пад Брэстам. Пагаварылі баба з дэдам, а на развітанне яна

пацалавала мяне па-вясковаму, як роднага — проста ў губы, у чым так сумна-хораша зноў жа паэзія, непадзельная ў памяці з тым маладзенькім пырханнем пад мелодыю полькі...

Князева Буша спакваля зраслася з Трашчычамі, маёнтка з вёскай, дабудоваўшыся адно да аднаго. Парабкоў там ужо няма. Той курдупель з бутэлькай у кішэні портак, можа, яшчэ трымаецца сяк-так, але ж ва ўласнай хаце, пры сваім агародзе. Зрэдку праязджаючы міма, з гасцінца гляджу на так падаўжэную вёску, у далейшым канцы якое, не ведаю, ці яшчэ трымаецца, хаця б руінамі, славуты на ўсю акругу вадзяны млын. Успамінаю радок з «Пана Тадэвуша», дзе згадваецца *karczma Usza*, бо была ж калісьці і яна. А ў памяці — ружовыя сукеначкі, і гучыць, заліваецца радасцю полька...

У нядзелю, на стыку вясны і лета ў 1938 годзе там, каля маёнтка Буша, сектанты-пяцідзсятнікі наладзілі хрышчэнне ў аднайменнай рацэ новых дарослых братоў і сёстраў «во Хрысте», сабраных з некалькіх бліжэйшых і далейшых вёсак. І, разам з тым, тут адбыўся як быццам нейкі фэст, куды сышлося многа моладзі з наваколя. Пасля хрышчэння, якое глядзелі з цікавасцю, калі браты і сестры адспяваліся і пайшлі сваёю дарогай, нібыта невядома адкуль з'явіліся хвацкія музыкі, пачаліся скокі на паляне над ракою.

І помніцца, паўтараецца...

* * *

У аб'ёмістай украінскай анталогіі паэзіі «Радосінь», днямі падараванай мне мілай «малодыцэй» і таленавітай паэтэсай Наталкай Позняк, сярод астранамічна-зорнай колькасці незнаемых імён ды непрачытаных вершаў, прыемна было сустрэцца з даўнім сябрам нашай літаратуры, тут ганаровым членам маладога літаратурнага аб'яднання, і на добра ўжо дзевятым дзсятку гадоў востра-вясёлым паэтам Дзмітром Білаўсам. Чытаю:

*Спонукав нас імперські Прокруст
до невірностей рідному слову.
В земляка мого зринуло з уст:
«Я, ты знаешь, забыл свою мову!»
Як цього зрозумить молодця,
што нездатен свого розкумекать,
коли навіть заблудна вівця
не забуде по-своему мекать.*

Дасціпна проста, «как мычание» ў Маякоўскага, але яшчэ прасцей ды вастрэй, — так мне з усмешкай падумалася.

* * *

Уладзімір Дамашэвіч у сваіх успамінах пра Васіля Быкава згадвае, як у закрытай выдавецкай рэцэнзіі на яго першую кнігу «Жураўліны крык» аўтарытэтны ў цёмных справах крытык В. Бурносаў патрабаваў ад аўтара дапрацоўкі аповесці — «адкінуўшы ўсё тое, што не характэрнае для савецкага чалавека, абаронцы сваёй айчыны». Далей так:

«Загадчык рэдакцыі прозы і паэзіі Мікола Татур, каб выратаваць аповесць, аддаў рукапіс на рэцэнзію ўжо вядомаму і прызнанаму празаіку Янку Брылю, які высока ацаніў твор маладога пісьменніка, тым самым выратаваў кнігу і мяне як рэдактара ад яшчэ аднаго «разносу»...»

Бяру з шафы гэтую кнігу з аўтографам і неяк па-новаму яго перачытваю: «Дарагому Івану Антонавічу з вялікай павагай да яго таленту і душы. Васіль Быкаў. 13.IX-63». Не думаецца, што Валодзя яму не сказаў тады пра тую выратавальную рэцэнзію, пра якую я зусім забыўся.

Я запісаў пра гэтую «дробязь» толькі для сябе, без намеру даваць у друк, проста каб не падумаў хтосьці, што вось і хваліцца, а стары чалавек...

Сёння, прачытаўшы ў «Малодосці» аповесць Дамашэвіча «Доля-пустацвет», пазваніў Балодзю, з якім, дарэчы, даўно не бачыліся, не сазвоньваліся, павіншаваў яго з удачай, а заадно сказаў добрае слова аб яго ўспамінах пра Быкава, падзякаваўшы за згадку пра выпадак з першай Васілёвай кнігай. Даўгавата, цёпла пагаварылі.

Няўжо пра такія пачуцці трэба маўчаць?..

* * *

Упершыню такое для мяне пра Бормана, «нацыста № 2», — ён быў заядлым атэістам, богам яму, цалкам і назаўсёды, быў адзін фюрэр.

Сын Бормана, «Марцін Борман-малодшы», толькі пасля разгрома Нямеччыны, ушчэнт разгубленым юнаком, што схавалася ў нялёгкім падполлі, уведаў па-сапраўднаму, пры кім ды кім быў яго бацька, шчыра паверыў у Бога, стаў святаром і кожны дзень, усё жыццё маліўся за грахі свайго, усё ж такі роднага.

У гутарцы з расійскім журналістам ён многае раскажаў яму, ужо нямоглы пенсіянер. Перакладаю з 38-га нумара «Аргументов и фактов»:

«Калі я быў святаром, мне часта даводзілася выслухоўваць розныя споведзі. Адночы да мяне прыйшоў былы салдат вермахту. Ён раскажаў, што ў дні Варшаўскага паўстання яны «зачышчалі» бункеры

ад паўстанцаў. З аднаго такога сховішча раптоўна выскачыла і кінулася наўцёкі шасцігадовая дзяўчынка, але спатыкнулася і ўпала проста перад ім. «Пырні гэтую поскудзь штыком!» — сказаў обер-лейтэнант, і салдат забіў дзяўчынку. Яе карыя вочы, звернутыя да яго з жахам і просьбай-умольваннем, ён памятаў дваццаць пяць гадоў. Не займеў сваіх дзяцей, не мог бачыць чужых і глядзець ім у вочы. Ён быў у мяне на споведзі і сказаў: «Бог не даруе мне. І адзінае, чаго я хачу: як мага больш пакутаваць у пекле за тое, што я зрабіў». Я не ведаў, што яму сказаць. Праз тыдзень гэты чалавек павесіўся».

Ад тых вачэй польскай дзяўчынкі, нібы зігзагам маланкі, душу маю прабліснулі дзве асацыяцыі, — сляза дзіцяці ў Дастаеўскага, зноў імперскі, але значна ранейшы штык і вочы дзяцей у Талстога. Бяру з найкарацейшага, XVII-га раздзела аповесці «Хаджы-Мурат»:

«Сада знайшоў сваю саклю разбуранай(...). А сын яго, той прыгожы, з бліскучымі вачыма хлопчык, які захоплена глядзеў на Хаджы-Мурата, быў прывезены мёртвым да мячэці на пакрытым буркай кані. Ён быў праткнуты штыком у спіну».

...За ўсім гэтым пайшлі, захвалывалі другія вобразы і думкі, — пра тое, што і як робіцца сёння, далей і бліжэй...

* * *

Днямі проза Жаромскага, сёння паэзія Славацкага, які даўно бачыцца мне ў спалучэнні з Міцкевічам, як Лермантаў з Пушкіным, часам нават не разабрацца, хто з іх мацнейшы. Вось і цяпер падумалася: а ці змог бы Міцкевіч напісаць такога «Ојса задзуміонуч?»..

І яшчэ: як гэта добра — ведаць хоць адну замежную мову, літаратуру, чытаючы яе ў арыгінале!.. Бо ні ўкраінскую, а яшчэ больш рускую, нягледзячы на нашы межы, мне называць замежнымі яшчэ ўсё неяк нязвычайна.

Ужо і наймалодшы ўнук хоча прыйсці да мяне са сваёй абраніцай, на знаёмства.

Як і тры ранейшыя пары, і гэтая будзе ўся ў сваім шчасці, і гэтым, пры ўсёй сучаснай бойкасці, будзе з дзедам няёмка.

А мне зноў не прыдумаць, як гэта можна было б сказаць, і наогул ці трэба казаць, што калені мае сумуюць па малечай цеплыні, а вушы — па самым прыгожым, шчаслівым, непераможным шчэбеце жыцця.

2004

ЛЕТАСЬ

* * *

Кампутарна надрукаваны спіс дваццаці дзевяці мужчын і дзецюкоў з нашай вёскі, якія загінулі на вайне. Павешаны ён у старой капліцы, у рамачцы пад шклом, з адмысловай скрыначкай знізу, у якой пясок, каб можна было ўваткнуць ды зацепаціць свечку.

Хораша гэта, што святою справай памяці заняўся аднавясковец, вучоны з гораду, акадэмік, але ж і свой чалавек. У Мінску мы з ім зрэдку сустракаемся. Неяк спытаўся ў яго, ці выпадкова тое, што наша капліца пабудавана іменна ў 1861 годзе, калі закончылася паншчына. Нават і пра такое намякнуў: а можа, дзе ў архіве значыцца, чаму яна імя святое Ганны?.. Нехта сказаў бы, што гэта ад старэчай здзяцінеласці ў мяне — ажно такая цікаўнасць, як у малога. Хаця ж і ў маленстве былі не толькі бясконцыя пытанні, а многае ўспрымалася як тое, што ёсць, бо яно ёсць, — і капліца старая, бо старая, і Ганна святая, бо святая, і тое, што ёсць яшчэ дзве Ганны, нашыя, бо яны наша радня.

Цётка Ганна, мамаіна сястра, у другой, далекаватай вёсцы. Жылі яны толькі з дзядзькам Петрусём, без дзяцей. І ў садку іхнім раслі вельмі смачныя грушы з незвычайнай назвай — «банкрэты». Мяне з братам цётка, як меншых пляменнічкаў, частавала імі і з дрэва, і сушанымі, калі здаралася, што яна наведвала нас зімою. Толькі павітаўшыся, прысеўшы — ужо і развязвала свой сувісцаль, чыстую хустку з салодка-духмянай смакатай тых самых «банкрэтаў».

Сястра Ганна, на шмат старэйшая не толькі за мяне, але і за тых братоў і сясцёр, якія нада мною. Маладая ўдава з поўнаю хатай дзяцей, яна жыла ў вёсцы яшчэ далейшай за цётчыну, але бывала ў нас часцей. І адразу, як толькі ўедзе ў двор, зойдзе ў хату — ужо і плача. Бездапаможная на сваёй нябеднай гаспадарцы, але ж і добрая, а як адплачацца, дык і пацешна гаваркая.

А святая, пра якое ў нас гаварылася «на Ганны», было ўлетку. Зранку на могілках бомкалі два званы, а потым з мястэчка, на нашых падводах, прыязджаі поп, дзях і пеўчыя. Спачатку яны маліліся ды спявалі ў перапоўненай капліцы, потым каля могілак паасобных сем'яў. А напаследак было найцікавейшае — «хрэсны ход» палявою дарогай. Спявалі ды маліліся йдучы паволі, нават з прыпынкамі. А мы, малыя, то пры мамах ішлі, у гурце ды ціхачом, то збоку падбегам па траве абочынаў, ды нават, забыўшыся пра наказ не дурэць, смеючыся ды пераклікаючыся ад такой незвычайнай радасці...

...Наша спрадвечная, самотная капліца.

Радкі за шклом. Імёны, прозвішчы, а ў памяці маёй яшчэ й дасціпныя мянушкі. Жывыя вобразы з такіх далёкіх маленства і маладосці...

* * *

У Яе кніжнай шафе, перад любімымі кнігамі, стаяць фотаздымкі нашых унукаў. Ранейшых, малымі. Дзяўчатак і хлопчыкаў. Месяцаў колькі таму назад, правёўшы маладых, вясёлых ды дружных гасцей, я пастаяў перад шафай, дзе і Яна на пабольшаным здымку, з усмешкай. Сказаў Ёй: «Унукі прыходзілі». А сёння, паглядзеўшы на здымкі мальцаў, дзе адзін з прастадушна-шырокай усмешкай, а другі з пацешнай грывасай, само неяк сказалася: «Пажаніліся, падшыванцы!» Бо ўжо ж яны наведалі мяне сёння абодва, без замужніх сясцёр, а з жоначкамі, адна крыху сарамяжлівая, а другая байчэйшая.

...Адзін я? Ці ўдваіх... з самім сабою?

Таму часамі і загаворваю, як быццам з некім другім, і спяваю, нібы не толькі самому сабе, адчыняю халадзільнік і часам жыва здаецца, што вось і будзем снедаць...

Што гэта?

Ці, можа, яно й нармальна для самотнай старасці?

* * *

Толькі й работы, што накрывацца, кладучыся, і раскрывацца, устаючы...

* * *

Міжгароднім званком віншуючы мяне са святам, як заўсёды павясковаму раненька, блізка знаёмая настаўніца, між іншым, сказала і такое:

— У нас гаворыцца, што ў кожнага чалавека свая свечка, — свой лес, свой век.

* * *

Леў Талстой, «На каждый день»: «Дзеля таго, каб выказаць сябе перад людзьмі, ты або хваліш, або ганіш самога сябе перад імі. Калі будзеш хваліць, людзі не павераць. Калі будзеш ганіць, яны падумаюць пра цябе яшчэ горш, чым ты сказаў. І таму найлепш нічога не гаварыць пра сябе, клапаціцца пра суд свайго сумлення, а не пра суд людзей».

* * *

Дзеці ды ўнукі, хатнія і госці, што, дзякуй ім, прыехалі. Вясёлая гутарка пасля застолля. А бабуля ўжо з печы:

— Лажыцеся, мае дарагія, адпачывайце. Заўтра ў вас будзе многа работы.

Яны смяюцца, а яна сказала сваё яшчэ раз.

Назаўтра бабулю не дабудзіліся...

Пра гэта, з няпісанай хронікі свайго роду, раскажаў мне ў бальніцы супалатнік.

* * *

Пад старою чарэшняй цянёк. У крэсле-гайдалцы — дзед у саламяным капелюшы. На ганак выходзіць дачка, глядзіць, як я ўладкаваўся ад спякоты.

— Во карціна! — смяецца, дадаўшы паруску: — Маслом!

— Посным, — удакладняю ў тон ёй. Як быццам намякаючы, што сёння рэпрадукцыі ў часопісах падпісваюцца так: акварэль, гуаш, гравюра, сепія, алей. Гэта падкрэслім. Бо не толькі ж трэба было вякамі ціснуць яго з лёну ці з канпель, не толькі бульбу абмачаць, але і прыказку пакінуць: «Дзень з алеем, а тыдзень так галеем».

* * *

Высокая, цёмна-зялёная сцяна маладога бярэзніку са стромкімі пражылкамі берасцяна-белых гонкіх ствалоў у густой лістоце. Зводдаль, знізу відно, як на тым фоне гарэзліва, штуршкамі клубіцца, подыхамі іграе хваліста-празрыстай павалокай сінявата-светлы дым нябачнага за кустамі вогнішча.

«Пройдзе, як дым», Пра быстраечнасць жыцця.

Але ж і гэтае адчуванне красы, зачароўваючы рухам, хвалюе і застаецца. У памяці.

* * *

Прыступкі цымантовага ганка. Адчыненія на веранду дзверы. Шырока-высокі шыферны дах.

Над гэтым — бяздонна прасторыцца чыстае неба і ледзь не над самым домам няспешна плыве зніжана недатыкальна-пуховы ахапачак воблака.

Зноў бачу гэта з крэсла ў садовым цяньку. І нібы ўпершыню так свежа ды ўдзячна падумалася пра шчаслівае спалучэнне блакіту і белі.

* * *

Белья галубы — як анёлы.

Калі забыцца пра помнікі, якія яны прастадушна «апрацоўваюць». Успомніўся абляпаны манумент Аляксандра II у маіх Хельсінках 1973-га і процьма белых анёлаў у Севілі года наступнага. Праўда, там можна было сказаць і пра іхняе стыхійнае, масава гарэзнае нахабства.

Падумалася так, чытаючы пра белую крылатую красу ў Славацкага, у яго па настроі проста евангельскім «Ангэлі».

* * *

«Хлопчыка нарадзіла ўдалага. Яшчэ й двух месяцаў нямашака, а ўжо тоўсценькі, насмокчацца дый ляжыць сабе, як бурвэлак!..»

* * *

Аберуч узяўшы збан ці збанок, гаспадыня спачатку абавязкова крутане яго сюды-туды ў далонях, каб малако, ужо не сырадой, змяшалася са смятанкай, а тады і налівае, куды трэба.

Гэты прывычны жэст прыгадаўся мне даўнім-прадаўнім матчыным апаবাদаннем пра тое, як яна была маладой, а найстарэйшая мая сястра малою дзяўчынкай-першынкай.

— Карова адна, дый тая на цяленні, ужо не даілася. А яно кавэнчыць: «Дай маляка! Дай маляка!» — «Дзе я табе вазьму яго? » — «А ты, мама, збанок пакруці! Во так!» І ручкам! паказвае, як гэта трэба рабіць. А самой жа трэці гадок!..

І маці бачыцца мне маладою, і сястра з маленькімі далонькамі... Годнаю рымскаю лічбай пазначу ў памяці — канец XIX стагоддзя!.. Нібы й гісторыя, і ледзь не сцішната — колькі пражылося! Да мяне, са мною, без іх...

* * *

Піцца, лазанья, паста і іншая італьянская смаката... А хлопец-паляшучок падышоў да кіраўніцы іхняй «чарнобыльскай» групы дый кажа:

— Дадому хочацца. Мамка дасць тоўчанкі, селядца!..

Наш малец, з-пад Міра, сазаў бы: «Дасць камяку».

Мне ж прыгадаўся Пімен Панчанка-франтавік:

...Калі смачна хочацца пад'есці,

Закажыце бульбы з селядцом.

Так яно з настальгіяй.

* * *

Старая вясковая маці пасля памінак па сястры непакоіцца:

— Ой, сыноч, ужо мне на аўтобус трэба. Хаця б не спазніцца...

А той сыноч, аблысэлы мінчанін на пеней, сама разгаварыўся з жанчынамі. Супакойвае старую, як маленькую:

— Яшчэ паспеем. Сядзі сабе роўненька.

Евангелле ад Мацвея па-польску. Цікава было параўноўваць гучанне пэўных мясцін у тэксце — польскае з царкоўна-рускім, што даўно засела ў памяці ўзнёслай красою. «Довлеет днєви злоба его». «От избытка сердца говорят уста». «Рахиль плачет о детях своих и не может утешиться, ибо их нет».... Хораша гэта гучыць і па-польску.

Толькі ж залішне часта паўтараецца то «плач и скрежет зубов», то «*placz i zgrzytanie zębów*»... Ажно падумалася весела, што не здарма ж набожна гжэчныя паны-католікі дазваляюць сабе тут часамі і на вядомы фрывольны дадатак...

* * *

Ва «Успамінах Сапліць» Генрыка Жавускага, добра перакладзеных і адрэдагаваных:

«Ён не прапусціў ніводнай судовай справы, меў з іх карысць для сябе. Ягоны продак за дванаццаць сярэбраннікаў прадаў Хрыста, а ён за шэсць быў гатовы прадаць усю Святую Троицу».

Адукаваны шляхціц, патомны католік — ды так напісаць! Толькі ж чаму дванаццаць і шэсць, а не трыццаць і пятнаццаць?.. Пазней і перакладчык, Міхась Кенька, паціснуў плячыма — так яно ў арыгінале...

* * *

«Ён ідзе ў яе, любое ўлады, на повадзе», — гаворыцца пра агульназнаёмага. Адзін сказаў, а другі папраўляе: «Можа ён і без повада, — сам падбегам ззаду за ёю...»

* * *

У мэра павінен жа быць і падмэрак.

* * *

«Истерический хлюпик» мог на дзевятым дзiesiąтку гадоў молада гарцаваць на быстрым кані, у штодзённых праездках шукаючы новых ды новых уражанняў ад палявога ды ляснога бездарожжа. Можна сабе ўявіць, як бы гэта ўслед за ім, на другім кані, для госця рахманейшым, а ўсё ж учапіўшыся за грыву, тросся, сяк-так

падскокваючы на страмёнах, а потым зляцеў з сядла са сваёй гістарычнай кепачкай, камізэлькай ды гальштукам той порсткі мужчынка сярэдніх гадоў, што бэштаў на паперы старога, нястомнага генія «хлюпикам»!..

* * *

Сон пад раніцу. На нейкім пленуме, як бывала раней у Маскве, сустрэўся з армянскім паэтам Эмінам. Абодва радзя, бо вельмі ж даўно не бачыліся. Пра што гаварылі — не помніцца, а пасядзелі, у перапынку адышоўшыся ад разгудзelay таўкатні, даволі-такі доўга. Таленавіты, разумны, дасціпны Геворг. Калі ж сабраліся развітвацца — я раптам убачыў, што стаю ў адной бялізне, толькі пад гальштукам. І ўжо ні Эміна пры мне, ні другіх навокал, нікога... А нейкія дзеўкі тым часам паскладалі ў тым холе ўсю вопратку ўдзельнікаў сходу ў вялізныя кубы, усе адной шэрай масці...

Як жа мне тут знайсці сваю?!

Ад поўнай тупіковасці прачнуўся.

* * *

У слове «наркомаўка » мне чуецца штосьці ад корму, кормніка, падкормкі казённым аброкам... Крытыка — маладым да спадабы?

А вось у 12-м «Дзеяслове» зусім яшчэ нестары Валянцін Акудовіч так піша пра яе, «наркомаўку»:

«...На гэтай мове была створана вялікая беларуская літаратура».

* * *

Санеты пісалі не толькі Пятрарка, Шэкспір, Міцкевіч, іх пішучь і пасрэднасці. Ды не толькі проста санеты, але і вянкi санетаў, і вянкi вянкуў!.. Тады ўжо нейкія прыблізныя словы, нейкія спробы думак, намёкі пачуццяў на аўтарскіх жорнах не толькі арыфметычна перамолваюцца, але яшчэ й пытуюцца на пацяруху, якую лепш не чапаць, каб вашы вочы не запыліліся нудотай.

* * *

Сябраву жонку ён, жаданы госць на сяброўскім застоллі, угаворваў быць не такою раўнівай:

— Што ж гэта ты — усё сабе ды сабе, трэба ж і з другімі жанчынамі падзяліцца!..

Дзяцей за сталом не было, а бацькам было весела.

* * *

«А Божачка, а што ж гэта я гавару!» — жажнулася бабуля, няхай сабе і справядліва, але механічна ды груба ляпнуўшы пра кагосьці.

* * *

Веска Мосар на Глыбоччыне. Дзень святога Яна Хрысціцеля. Ксёндз-пробашч асвятчае вогнішча ў карагодзе. Дазволена танцаваць і манашкам.

Здавалася б, а што да гэтага табе, старому ды нямогламу? А ўсё ж над газетнай старонкай і мне прыемна за тых сурова абзаконенных дзяўчат.

* * *

Г. К. Ліхтэнберг, «Афарызмы».

«Тое, што вы пішаце, праціўна, як піліканне на адной струне! Чалавек складаецца не з адных палавых органаў!»

А колькі ж у нас такога пілікання! Адзін перад адным, адна перад адной.

* * *

«Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча».

З мноства вёсак, якія неяк ведаю і я, у запісах найчасцей сустракаюцца дзве. Гэта Лісна ў азёрнай Віцебшчыне, звязаная з пошукамі людзей для кнігі, і назва якое з тых мясцін — «Я з вогненнай вёскі...» Гэта яшчэ і Міратычы на роднай Наваградчыне, успамін пра першую ў жыцці школьную «выцёчку», калі мне было дванаццаць. Доўгая, доўгая веска, убок ад якое, праз два апошнія з сарака кіламетры, мне назаўсёды адкрылася мілае возера Свіцязь.

Словы і прыклады.

Абрэзак. Кавалак (матэрыі). Абрэзак вазьмі, сшыў ляльцы што-небудзь. Чуецца голас маці або людскай свекрыві. Бачыцца маладзенькая мама, якая штукуюе з таго абрэзка і сама тым часам цешыцца, нібы малое, якое пакуль што спіць.

Адзін. Адзінокі. Лепш няхай будзе ў полі камень адзін, як чалавек адзін, звер і той не хоча адзін быць. Прачытаў і як быццам адкрылася, што так яны і нараджаюцца, афарызмы. Нехта ж убачыў той валун, ад некага ж бачу яго і я.

Афяра. Ахвяра. Прынашэнне ў дар бажаству, царкве. Дзве бабы ішлі на афяру, пачулі — гармонік іграць, — на, падзяржы афяру, а я лявоніху аджару.

Нямала падобнага ў разнавіднасці, і вядомага, і новага. А гэта ж толькі ў першай кнізе пяцітомніка, першая сотня старонак, на літару «а».

* * *

«Спыніўшы машыну, мы патупалі да іх», — піша Кастусь Цвірка. І на колькі ж гэта лепш, чым банальнае пакрочыць (як на парадзе), або пашыбаваць (як на брыючым палёце), слоў, якіх я з-за прыкрасці пазбягаю.

* * *

«Не ажаніўся, як людзі, так і ўсцярвеў ад пустое старасці».

* * *

Спрытная медсястрычка, наладзіўшы кропельніцу, ветліва шчабеча мне: — Когда вы вполне откапаецесь... І захацелася адказаць ёй на той самай мове, што пасля чатырох сеансаў «УЗИ » — сэрца, живот, шчытападобная залоза, ногі — я ўжо, мілая, і отузілся.

* * *

«У іх ідзе ўсё з-пад нажа». Жывуць без запасу. Калі па прыказцы, дык і «гінуць без часу». Або так сабе цяляпаюцца.

* * *

Спачатку два словы: перакасіць, пераараць, а тады ўявіўся памяркоўны дзядзька, які талкова гаворыць суседу:

— Ну чаго ты наскакваеш на мяне, што ты крычэш? Ці я табе перакасіў, ці я табе пераараў? Трэба ж па-людску, спакайней.

Гэта — з даўняга, заходнебеларускага. Тады граніцы на лузе перад касьбой адбрыдаліся ад тычкі да тычкі па ранішняй расе выразныя, а ў полі, дзе няма мяжы, бо былі ж яны даволі рэдка, сталай граніцай паміж палосамі служыла баразна. І «брод», і баразну можна было і парушыць у сваю карысць, як быццам незнарок на простае лініі зрабіўшы лукатку... Такая прычына для суседскай варажнечы.

* * *

«Не пры сталі кажучы». Гаворыцца здаўна і так. Стол — месца, на якім у хаце ляжыць хлеб, засланы чыстым настольнікам.

* * *

Пазваніў журналіст Сямён Ліякумовіч, які перакладае з мовы ідыш на рускую ўспаміны паэта і празаіка Гірша Рэlesa. Папрасіў мяне ўдакладніць некаторыя прозвішчы ды імёны беларускіх пісьменнікаў, якія там успамінаюцца. Тыраж кнігі 500 экзэмпляраў, а ў Мінску разышлося толькі 50. Пагаварылі пра горкую долю мовы Шолам-Алейхема, апошнім часам падобную доляй да мовы нашай...

* * *

Славутае чатырохрадкоўе Цютчава з заключным: «В Россию можно только верить» ніколі не было мне зразумелым, як і тое, што Бог «один в трёх лицах».

У цікавай кнізе «Постскрипtum» славутага вучонага-механіка Барыса Раўшэнбаха чытаю, як гэты абруселы немец, можа, і лютаранін у душы, вызваліўся ад касманаўтыкі, «на досуге» пенсіянера пачаў практыкавацца — таямнічае разуменне Таго «в трёх лицах» давесці сваёй вышэйшай матэматыкай... А далей пайшоў і да другога тройкі — Расія, Украіна, Беларусь — сцвярджаючы, што гэтай тройцы конча трэба аб'яднацца ў адно «лицо», вядома ж, Расіі, у якую можна таксама толькі верыць, што і ўкраінцы, і мы доўга праходзілі і да серпу ўдзячна памятаем...

* * *

Яны ўжо кажуць некаторыя, як гэта пад ім ці пад ёю ажыло заварушылася беларускае карэнне... А калі ж заварушыцца, зашалясціць, ажыўшы, і родная крона?..

* * *

Можа, і не дарма яна трымаецца ў маёй памяці з канца 40-х гадоў — студэнтачка, што трапіла пад трамвай каля 1-й клінікі, з брамкі якое я выйшаў.

Сярод студэнтак-практыкантак, якія шумна беглі перада мною, — чамусьці здаецца, што некаторыя, нават не паздымаўшы белых халатаў, — і сярод пасажыраў, што высыпаі з трамвая, які ад'ехаўся, яна — я праціснуўся найбліжэй — ляжала на гразкім асфальце, побач з рэйкамі, з адрэзанымі над каленымі бела-пышнымі дзявочымі нагамі. Кроў — так бачыцца мне і сёння — як быццам яшчэ не хлынула... Рукі сціскаліся, расціскаліся, зноў сціскаліся ў кулачкі. А вочы, у бязмоўным жаху вялікія, глядзелі... глядзяць і дагэтуль... Натопі не маўчаў, але ніякіх галасоў не чую...

* * *

Мне казалі, што Алесь Разанаў у Боне ў бальніцы, у цяжкім, а то і небяспечным стане... Пазваніў яго незнаёмай сястры. Жонка ў Нямецчыне, пры ім, штовечар тэлефануе ў Мінск, дзе сястра з іх дзецьмі. Папрасіў яе перадаць цераз жонку Алесю мае найлепшыя пажаданні.

У той вечар і назаўтра зранку перачытваў яго «Вастрыё стралы» з сяброўскім аўтографам — неяк па-іншаму...

* * *

З яе мужам, які падняў трубку, пагаварылі коратка, як бацька з бацькам. Калі ж да тэлефона падышла яна — мне трэба было трымацца. Аднак і тут належна выказаў спачуванне, а далей міжволі сказалася: «Пра вас я заўсёды думаю с нежностью, — так і сказаў, паруску, з ходу не знайшоўшы свайго адпаведнага слова, і нібы растлумачыў далейшымі: — Паважаю, люблю, хачу патолі вашай душы...» Яна, вядома, плакала. Напярэдадні яны пахавалі сына. Сорака два гады... На большае ў нас не хапіла моцы. Развіталіся.

Паклаўшы трубку, адчуў: зроблена тое, што трэба было зрабіць. Бо спачатку, як быццам і палахліва, вагаўся: а можа, крыху пазней?.. Але, як бывала ў падобных моманты і раней, загадаў сабе і — пазваніў. А тады яшчэ і такое, мімалётнае, нібы ныццё: што, і запісваць пра гэта?.. Аднак запісваю. Гэта ж яна — наша светлая Зіначка Бандарэнка, раней таленавітая дыктарка на тэлебачанні, цяпер — разумна-мужная актывістка Адраджэння, якую ведае Беларусь.

* * *

У Адзеле рэдкіх кніг і рукапісаў бібліятэкі Акадэміі навук мне паказалі пісьмо, маё — Караткевічу, архіў якога якраз разбіраецца. У свой час, калі я, як адзін з членаў камісіі па Валодзевай спадчыне, прымаў удзел у праглядзе яго хатняга архіва і забіраў адтуль мае пісьмы яму, гэтага пісьма чамусьці не бачыў. Цяпер яно знайшлося сярод яго папераў або ў кнігах.

Бог мой! — пісьмо з канца жніўня 1964 года, вясёлае паведамленне з Мінска ў Рагачоў, дзе ён шчыраваў у дзядзькавым доме, пра маё сямейнае, — як я жонку з дачкамі і рэчамі адправіў з наднарчанскай вёскі Купа выпадковым грузавіком, а васьмігадовага сына спецыяльна даставіў дадому на рэйсавым самалёціку. Ён тыркаў сабе, зусім няспешна, на невялікай вышыні, а мы з пачырванелым ад хвалявання Андрэем увесь час пазіралі ў акно. На палявую, лясную, рачную, азёрную красу... Што называецца, з птушынага палёту.

З тым пісьмом у руках мне так прыемна было зноў адчуць тья радасці, сынаву і маю, а ў дадатку радасць і такую — знайшлося яшчэ адно пісьмо — другу!..

* * *

Ціхан Кісялёў, і мне сімпатычны сваёй натуральнай беларускасцю, быўшы прэм'ерам, вёў доўгую і нудна мудрагелістую нараду рэспубліканскага актыву пра неабходнасць карэннага павышэння надояў малака. А закончыў яе так:

— Словам, паважаныя таварышы, каб малака было больш, карову трэба карміць, паіць і даіць.

Расказваў мне гэта ў бальніцы адзін з пажылых, спакойна інтэлігентных супалатнікаў.

* * *

Весела гаваркая настаўніца па тэлефоне з вёскі пытаецца ў старога шаноўнага земляка пра яго пажылую дачку:

— А як там мая дарагая равесніца? Божа, як мы, малыя, гулялі тут у нас, у бабуляў!.. Недзе згубіўся ў мяне яе нумарок. Дайце мне, калі ласачка, запішу. І ёй таксама пазваню — во палялякаем!..

І слова вясёлае, зусім жа блізкае да рускага покалякаць, а такое ж, ну свежа сваё, як быццам упершыню яго пачуў.

* * *

«Спадзяваўся мядзведзь на мёд, ды і так спаць лёг!»
Якая падзея, падумалася, і якая карціна, каб у кіно!..

* * *

Пра талент і так:

Са слоў яго адчувальна капае духмяная жывіца, якая ў вечнасць увойдзе бурштынам.

* * *

«Яны жывуць у грамадзянскім шлюбе». Дзіўным, амаль недарэчным здаецца мне гэта, падкрэсленае. Веска кажа прасцей, дакладней: «Яны жывуць напавер».

* * *

Многія таксама ж сядзяць доўгімі вечарамі дома, адны самі, і чакаюць, каб нехта ім пазваніў!..

Так падумалася, нават і весела, з такім дадаткам: замест таго, каб самому ці самой узяць ды пазваніць камусьці блізкаму.

* * *

У тэлефоннай гутарцы з Валодзем Васілевічам пасмяяліся зноў жа з народнага, грубавата мудрага ў сваёй прастаце: «Ногі кажуць: «Хадзем!», а с...: «Сядзем!»

Пачутае ўпершыню, яно і мне пасуе ў штодзённых бульварных праходках.

* * *

Не памятаю, ці чытаў гэта дзе-небудзь, або запісана яно ў мяне, ці памяць вось сама прынесла:

«Не канешня паўў яешня».

Як і такое, матчына, калі яна пачынала нейкую важную справу, перахрысціўшыся:

«Дай, Божа, час добры, гадзіну шчаслівую!»

Або і такое яшчэ, зноў жа ад мамы пачутае:

«Благі, як з крыжа зняты». «Маўчыць, і шчылінкі прыняўшы».

* * *

Ад недахопу цікавейшага зноў узяўся за таўшчэзны том «Собранія расказаў» Фолкнера, куплены ў канцы 70-х, да якога я прыступаўся некалькі разоў і ўсё адкладваў на далей... І вось на тэты раз аж некалькі апавяданняў прачытаў з цікавасцю. Вялікія, няспешна грунтоўныя, аднак і чытачу ў іх застаецца нямала для дадумвання, удзячнага разгадвання глыбінна значнай недагаворанасці.

* * *

Прачытаў тры аповесці Адольфа Дыгасіньскага: «As», «Zajac», «Gody žusia» (клічка сабакі «Туз», «Заяц», «Свята жыцця»). Зноў жа і ён, куплены даўно, дачакаўся ў мяне свайго часу, яшчэ адной чытацкай удзячнасці. І належнага разумення пісьменніка, якога я так доўга і легка лічыў толькі дзіцячым, са школьнага часу цьмяна памятаючы мілья апавяданнейкі пра свойскіх жывёлінак і дзікіх звяркоў.

* * *

Чытаю кнігу незнаёмага Сяргея Пінаева пра Максіміліяна Валопына з надзеяй займець, нарэшце, правільнае ўяўленне пра яго жыццё і творчасць. Прачытаў палавіну тоўстага тома, больш за трыста старонак, і не шкадую, што нырнуў і ў гэтую азярыну, — многа

цікавага і патрэбнага. Хоць ёсць і нудота, асабліва ў літаратура-знаўчых лабірынтых аўтара манаграфіі.

...Кніга адгэтуль, з дачы, адаслана ў Мінск, і нельга праверыць, ці правільна мне падумалася, што ў грамадзянскую вайну ён, Валашын, заступаўся перад белымі за чырвоных і наадварот з пазіцый больш агульнарасійскіх, а не агульналюдскіх, ці тут было ў яго і адно, і другое?..

Так ці інакш, аднак жа як гэта жахліва — масавыя растрэлы нядаўніх студэнтаў, маладзенькіх урангелеўскіх афіцэраў, якім чырвонымі за здачу паабяцана было амністыя...

А яшчэ і тое, як Эла Кун, ці нехта іншы з чырвоных камісараў, як сумняваецца аўтар кнігі, даў Валашыну вялікі спіс тых, каго павінны былі зусім неўзабаве расстраляць, і прапанаваў — паэту, мастаку, філосафу — выкрасліць па сваім меркаванні кожнага дзесятага... Во сітуацыя!..

Самога Валашына тэты венгр выкрасліў раней.

* * *

Игорь Бунич, «Операция «Гроза». Ошибка Сталина».

Надоело мне общество этих особей, грузина и немца!.. После четырёхсот страниц. А ещё свёрх двухсот недочитанных к чёрту отбросил.

Нават і водгук гэты ад абурэння сам накінуты па-руску.

* * *

Мой колішні часовы сацрэалізм вінаваты яшчэ і ў тым, што напісаў я мала, залішне ходзячы, як кот вакол гарачай місы, каля якога-небудзь новае задумы, — а ці тое? а ці так? — замест таго, каб проста пісаць, «что Бог на душу положит». Як пісалі, скажам, Чэхаў, ці Шолам-Алейхем... Бо якраз чытаючы яго весела жывучыя апавяданні, яшчэ раз падумалася пра мае малапісанне.

* * *

Хай мне даруецца, калі гэта нясціпла, калі памыляюся, аднак і самому мне бачыцца, што каб я з канца 80-х не выдаў шэсць кніг новага, не падрыхтаваў надзейным чынам трохтомніка выбраных твораў і некалькі іншых перавыданняў, а праматаў тэты час сякім-такім «палітыкам», было б — не лепш.

А да таго ж яшчэ былі і выступленні на актуальныя тэмы, у друку і на сустрэчах з чытачамі.

Кожнаму — сваё?

* * *

А можа, і варта зайсці неjak куды трэба ды на ўсякі выпадак спытацца:

— Скажыце, а дзе тут у вас запісваюць у чаргу на атрыманне нобелеўскай прэміі?..

Маладзенькая паэтка (прозвішча не запомнілася), у якое бяруць ці не першае ў жыцці інтэрв'ю, з птушынай упэўненасцю ў шчэбеце заяўляе, што цяпер, маўляў, у літаратуры найважней — рэкліама! Націскам на апошнім слове выразна прыглушваецца, проста здымаецца значэнне слова іншага — талент.

Добра, што хоць затоенай самарэкламы ў дзяўчаці менш, чым бывае, дый нярэдка, у некаторых старэйшых.

* * *

— Вашы Талстыя, Купалы, Міцкевічы — усё гэта ўжо безнадзейна састарэла!..

— Ну, вам, малады чалавек, такое, можна думаць, не пагражае.

* * *

Не жывыя пачуцці, не ўзлёты думкі, а нуднае прастарэканне, на-тужна зарыфмаваная пераказы даўно вядомага, кульгавыя паўторы літаратурных штапаў. Такое «паэзіі» ў нас — нудная процыма. І ў маладых, і ў пажылых, і ў сямейных ідылічных параў з іхнім хатнім вязаннем вершаў... Пад мурлыкание ката ці кошачкі.

* * *

Ёсць і такія ўдовы, у якіх толькі адно, толькі былое пасцельнае права распараджацца творчаю спадчынай мужа, па прымаўцы польскай — «нібы шэрая гуска». Што ў тых паперах прачытаўшы на свой лад, што прыхаваўшы невядома навошта, а што і спаліўшы, як сямейны інквізітар...

* * *

Бомы-званочки на лёгкім хамуціку, якія ў нас, на Міршчыне, называюцца не бомы, не шарахаўкі, як у Максіма Танка, а шаламэ. Як жа іх не любіла калісьці за шолам наша быстрая Каштанка! Спачатку проста капрызіла, дарэмна трэсла галавой, а потым дадумалася несці яе на рысах так роўненька, што званочки змаўкалі. Бялюткі снег, ціхуткі бег...

Тым маўчаннем яны мне і прыгадаліся.

* * *

З грады высокіх, густых бярозак начны буран выгнаў на прылясную дарогу падоўжныя касатыя ахапкі свежазялёнага вецця.

Убачыўшы гэта на ранішняй праходцы, успомніў свята Сёмухі, якое палякі добра назвалі: Zielone Świątki.

* * *

...І думаецца, што ўсё яно не так сабе, а павінна ж мець пэўны вышэйшы сэнс. Занадта вялікі, занадта прыгожы наш свет, каб яму існаваць толькі каб існаваць, без высока-разумнай мэты.

* * *

А ці ж гэта не навагоднія падарункі — сынаў званок з Японіі, а ўнукаў з Італіі? З сынам кароткая гутарка, а ад унука праз хрып і трэск у тэлефоннай трубцы, толькі за трэцім званком нарэшце пачулася: «Дзяду-ля!..» На чым сувязь і абарвалася. Але ж мне і такога нямала.

Калі я праз дзень званіў свайму маладзейшаму сябру і расказаў пра тыя званкі, ён, Валодзя Ягоўдзік, засмяяўся, што гэта ў нас, у трох пакаленняў Брылёў, ідзе ад майго бацькі-чыгуначніка, вандроўніка па рэйках.

Дый сам жа я нямала ўсё-такі палятаў, паездзіў, пахадзіў па свеце.
І добра!

2005

СУСТРЭЧЫ З САФІЯЙ

Наваградак і Мір з руінамі іх замкаў я па-зямляцку ведаю з дзён школьнага маленства. А ў Полацк з яго Сафіяй упершыню прыехаў напрудвесні 1965-га. Калі ў Наваградку мне і спачатку і потым астанкі руінаў здаваліся нават і сцішнаватымі ад сваёй старадаўнасці, а ў Міры недаразбуранасць замка даволі выразна захоўвала адзнакі сваёй велічы, то сімвал Полацка, красуня Сафія, расчаравана ўбачылася заплямлена недагледжанай звонку і проста страшнай у сярэдзіне...

Прыехаў я не адзін, у групе сяброў-пісьменнікаў, па дзелавой прычыне. Ад віцебскага начальства ў ЦК партыі паступіў заклапочаны сігнал пра тое, што ў вобласці вельмі дрэнна разыходзяцца беларускія кнігі. І Саюз пісьменнікаў, цераз сваё бюро прапаганды мастацкай літаратуры, паслаў нас на сустрэчы з чытачамі.

І трэба ж было так здарыцца, што перад тымі сустрэчамі гасцінныя гаспадары паказалі нам гістарычную святыню, ператвораную ў кніжны склад. Дах гэтага кашчуннага склада працякаў на грувасцкія кубаметры твораў марксізма-ленінізма, рускай і замежнай класікі, штосьці прыходзілася таксама і на кнігі беларускія, што моклі ды плеснялі не кубаметрамі, а сціплай па колькасці, можа, толькі бярэямі, а ўсё ж, калі верыць сігналам зверху, былі найбольш вінаватымі ў сваёй незапатрабаванасці...

Праўда, кнігі меліся і ў кнігарнях ды кіёсках, і яны даволі паспяхова раскупліваліся чытачамі на нашых сустрэчах, пераважна з моладдзю, і вельмі ўсцешна было нам ад чэргаў па аўтографы.

Найвыразней запомніліся дзве сустрэчы. Адна — з навучэнцамі кааператыўнага тэхнікума, на якую нас запрасіла і хораша вяла яе маладая выкладчыца і паэтка Алена Ніякоўская. А другая сустрэча помніцца мне тым, што яна прыкра не адбылася. У беларускую школу ў Задзвінні мы не змаглі дабрацца з-за раптоўнага ледаходу, які нібы і нечакана абрынуўся на Дзвіну, пераход па лёдзе ліквідаваўся, а на мост, у аб'езд, не памятаю ўжо чаму, транспарту не знайшлося ні на адным, ні на другім беразе ўзнятай паводкай ракі.

Паважаны дырэктар шырока вядомай кнігарні «Светач», Рыгор Аронавіч Міхаловіч, які забяспечваў нашы сустрэчы кнігамі, пацяшаў нас ад такой няўдачы, ды яшчэ ў апошні, заключны дзень: «Нічога не зробіш, таварышы, будзьце спакойны, цяпер, калі мы з вамі так прыемна пазнаёміліся, кнігі вашы я прадам». Нават падкрэсліў: «Калі я хачу прадаць кнігу — я яе прадам!..»

З той нашай пісьменніцкай групы мне найжывей помніцца таварыскі Янка Скрыган, мой сусед па кватэры, намнога старэйшы сябар, які мне і дома, і ў дарозе, і там, у Полацку, нямала цікавага нагаварыў пра гэты блаславёны горад яго літаратурнай, дагулагаўскай маладосці...

А калі я другі раз, ды неўзабаве, у маі таго ж 1965-га, зноў апынуўся там, дык гэта ўжо з сябрамі маладзёйшымі — Караткевічам і Барадуліным. Спыніліся мы ў Полацку праездам з Рагачова ў Вушачы. Была ў нас такая творчая задума: наведць радзіму кожнага разам, утрох, а напісаць пра гэта паасобку, але ж і пра адно, ды прапанаваць яго ў часопіс ці на радыё. Усмак пагасцяваўшы ў Валодзевага дзядзькі ў Рагачове і яго маляўнічых ваколіцах, накіраваліся да Рыгоравай мамы ў Вушачах.

У Полацк дабіраліся мы, вядома ж, на машыне, дажджлівым вечарам. А раніца ўстала сонечная. Аднак Сафія, да якое мы адразу пайшлі, ад гэтага не стала прыгажэйшай... Заглянуць у яе кніжны могільнік не ўдалося. Пасумаваўшы, паабураўшыся, мы зазірнулі ў «Светач».

Рыгор Аронавіч, ветла павітаўшыся, спытаўся з пераможнай усмешкай: «Ну, пашукайце ў мяне вашы кнігі цяпер! Іх няма ». І паўтарыў сваё ранейшае: «Калі я хачу прадаць кнігу — я яе прадам!..»

Не скажу, што іменна тады, хутчэй гэта цяпер мне падумалася: «Во каго трэба было б перавесці загадам на тыя адсырэальныя кніжныя кубаметры!..» Толькі пры ўмове, каб па-сапраўднаму захацець іх прадаць, — і яму захацець, і усім тым, што клапоцяцца ў кабінетах, зверху ды здалёк...

Трэці раз, улетку 1972-га, я быў у Полацку зноў жа не адзін, з Алесем Адамовічам і Уладзімірам Калеснікам, сааўтарамі па кнізе «Я з вогненнай вёскі...»

Такія вёскі былі, вядома, і на Полаччыне. Ад змроку і болю новых сустрэчаў, спыніўшыся ў Полацку, мы адпачылі душамі ў назіранні залітай сонцам яшчэ ўсё не адроджанай святыні, седзячы то ў маўчанні, то ў ціхай гутарцы.

Толькі Калесніку не сядзелася — рупіла як найлепш захапіць з сабою на фотаплёнцы паднебна ўрачысты, па-херувімску светлы вобраз непараўнальнага помніка нашай спрадвечнасці...

Яшчэ раз я пабываў там у верасні 1988-га, заездам з Наваполацка. Літаратурнае аб'яднанне «Крыніца» запрасіла мяне выступіць у іхнім вячэрнім універсітэце «Роднае слова». Прыемна помніцца і той вечар, і іншыя вечары, знаёмства з новымі сябрамі... Была і паездка ў

Полацк, у кампаніі з суседачкай Ірынай Жарнасек і Навумам Гальпя-
ровічам за рулём уласнага легкавіка.

Сафія была ўжо іншая, і звонку, і ў сярэдзіне, абноўлена чыстая ў
сваёй непераможнай святасці.

Хацелася б пабываць там хоць бы яшчэ адзін раз!..

2004

ЯШЧЭ АДЗІН...

Друкавацца я пачаў у часопісе «Шлях моладзі» на пачатку 1938 года, псеўданімамі не карыстаўся, і таму мае «пісьменніцтва» не было таямніцай для бліжэйшых землякоў, тым больш для сяброў, і няма нічога дзіўнага ў тым, што мяне, вясковага беспартыйнага дзецюка, радавога разведчыка штаба брыгады «Камсамалец», запрасілі да супрацоўніцтва ў газеце «Сцяг свабоды», органе Мірскага (падпольнага) райкома партыі, а потым і прызначылі часова выконваючым абавязкі рэдактара — па сумяшчальніцтву з далейшым удзелам і ў разведцы.

У лагеры нашай брыгады, на паўднёвым узлесці Налібоцкай пушчы, апроч свайго начальства размяшчалася яшчэ і вышэйшае — камандаванне «Партызанскага злучэння Стаўбцоўскай зоны», у якую ўваходзілі пяць брыгадаў і асобны конны спачатку атрад, пасля — дывізіён так званых «нёманскіх казакаў». Уся гэта сіла, звыш трох тысяч шасцісот чалавек, дзейнічала на тэрыторыі пяці раёнаў Баранавіцкай вобласці: Стаўбцоўскага, Мірскага, Карэліцкага, Гарадзішчанскага і Навамышскага. Тут, у нашым лагеры, быў таксама і своеасаблівы палітычна-маральны цэнтр названай зоны.

Сярод зямлянак, у засені дрэў, самавіта ўзвышалася прасторная хата, нават «у два канцы», у якой працавала зборная рэдакцыя пяці раённа-брыгадных газет, з надзейным радыёпрыёмнікам і друкарскай машынай, «пласкай амерыканкай», якая ў рух запускатася пры дапамозе ручное корбы, і з чатырма майстрамі маруднага ручнога набору.

На мне былі тэксты, і проза, і зрэдку вершаванне. З прынятага па радыё, пачутага ад людзей «у раёне», як гаварылася тады пра бліжэйшае і далейшае сельскае наваколле, і ў пушчы, у паасобных атрадах, з напісанага некім другім аматарам слова або прыдуманнага самім сабою трэба было старанна ды не марудзячы выціснуць патрэбнае ў газету. Каб сцісла, змястоўна было, баявіта, цікава дый часам і смешна таксама.

А ілюстрацыі рабіў наш Міша, брат, з маленства мастак, хай сабе й самадзейны, як я літаратар, бо якім жа і можна было вырастаць у цёмнай, бяспраўнай заходнебеларускай вёсцы. У аднаго з брыгадных сувязных, вясковага столяра, даставаўся цвёрдыя, да глянцу адгбляваныя грушавыя чурачкі заказаных яму памераў. Мастак наш наносіў на іх задуманы малюнак, карпатліва вырэзваў яго старанна адвостраным складанчыкам, тады ўстаўляў у набор старонкі і той належна адціскаўся.

Летась на бібліятэчнай выстаўцы, прысвечанай чарговым юбілею Перамогі, я аглядаў цераз шкло вітрыны тое наша наўнае журналісцкае багацце, нават у ціхім і сумнаватым старэчым хваляванні...

Газеты нашы друкаваліся пераважна на старонках расшытых-разгорнутых школьных сшыткаў, а то і на трафейнай паперы, з павятовых ці гмінных устаноў, — выходзілі не строга перыядычна, а залежна ад матэрыялу, прынятага па радыё ці падказанага баявым і акупацыйным жьццём, і наўнаасцю паперы, назапашанай разведчыкамі цераз сувязных.

Час ад часу ў нашу рэдакцыю-друкарню са сваіх брыгадаў прыязджалі рэдактары, пры ўдзеле штабной машыністкі і зноў жа радыёпрыёмніка рыхтавалі свае новыя нумары і з цёпленым тыражом вярталіся туды, адкуль прыехалі.

Падобна было і ў мяне. Выпусціўшы чарговы нумар «Сцяга свабоды», а то і сатырычнага дадатку да ўсіх газет нашай зоны, які меў назву «Партызанскага жыгала» (жыгалам, джалам у нас называлі вінтоўку), я ахвотна сядлаў свайго верхавіка, што застаяўся пад павеццо, і рысіў да дружнай сямёркі разведчыкаў, у нашу «кватэру» ў даволі далёкай ад лагера вёсцы Зарэчча, адкуль мы ноч у ноч, ціхімі ценьмі шасталі па раёне з ажно чатырма нямецка-паліцэйскімі гарнізонамі, да найбліжэйшага з якіх ад нашых днёвак было толькі тры з нечым кіламетры.

Усе газеты выходзілі на роднай беларускай, што было натуральна для асабовага складу брыгады. У 1983 годзе ў Мінску выдадзена кніга «Партизанские формирования Белоруссии в годы Великой Отечественной войны», і ў кнізе той падаецца, што ў чатырох атрадах нашай брыгады было 588 партызан, з іх беларусаў — 542, рускіх — 17, украінцаў — 3, іншых нацыянальнасцяў — 26. Дзе менш, дзе больш аднолькава ў нацыянальных адносінах выглядала справа і ва ўсіх іншых брыгадах, дый, трэба думаць, не толькі ў нашай Стаўбцоўскай зоне.

З рэдакцыйнай работай мне, як пачынаючаму літаратару, пашанцавала перш за ўсё ў тым, што там я пабагацеў на двух новых сяброў, значна старэйшых за мяне, больш вопытных у літаратуры. Рэдактарам стаўбцоўскай газеты «Голас селяніна» працаваў яўрэйскі публіцыст Гірш Смоляр, пры Польшчы актыўны ўдзельнік заходнебеларускага рэвалюцыйнага падполля, блізка знаёмы з Максімам Танкам па віенскім творчым жьцці, а з Валянцінам Таўлаем і Піліпам Пестраком — па гродзенскай турме. Пра Смоляра пісаў я нямала раней, тут паўтарацца не буду. Трэба сказаць пра другое — пра рэдактара навамышскай газеты «Перамога», педагога-філолага і ў пэўнай меры

літаратара Браніслава Ржэўскага, якога ў нас называлі Барысам, па бацьку Андрэевічам.

Людскім, вясёлым ды шчырым, цікавым чалавекам спакваля аказўся гэты Барыс Андрэевіч. Ён якраз з тых людзей, пазнаёміўшыся, а неўзабаве і пачаўшы сябраваць з якімі, думаецца, што інакш яно і не магло быць, як толькі лічыць іх не проста новымі, але і даўнімі сябрамі, — такое адчуванне. Адтуль, з пушчы, гучыць часамі ў маёй памяці яго захоплены голас, калі ён з памяці дэкламуе Купалава «Гэта крык, што жыве Беларусь...» або нешта іншае з любімага. Жыва прыгадваюцца нашы бясконцыя гутаркі — то ўтрох з Міхасём, калі ён не хадзіў у сямейны лагер, да сваіх малых, ці мы з Барысам удвух, то ў рэдакцыйнай хаце, а то проста ў лесе.

Успамінаецца і ранне-пасляваеннае, нашы сустрэчы, на жаль, нячастыя з-за большых адлегласцей. Прыязджаючы ў сталіцу, Барыс часамі і спыняўся ў мяне, а я, у сваю чаргу, але радзей, бываў у яго, спачатку ў Баранавічах, пасля ў Гродне. Вечнаю ды невычэрпнаю тэмай была ў нас літаратура, цяжкі лес роднай мовы. Мы ўзаемна чыталіся, бо ён жа таксама пісаў, прысылаў мне або прыносіў сваё новае, зрэдку надрукаванае ў абласной перыёдыцы.

...Дайшло тым часам да страшнага.

З Барысавай жонкай, Аляксандрай Ігнатаўнай, заслужанай настаўніцай Беларусі, я выпадкова сустрэўся ў Мінску вясной 1957 года, калі ён, Барыс, быў ужо арыштаваны. Сутыкнуліся мы каля металічнай брамкі 1-ай клінічнай бальніцы, яна ішла адтуль, а я туды. Вярнуліся з вуліцы ў двор, сышлі ў бок, пад засень дрэў, і даўгавата-такі пастаялі, гаворачы, бо было пра што, а да таго мы даўно не бачыліся.

Пра свайго Барыса яна справядліва сказала, што ён лішне даверлівы, легка, а то яшчэ і весела, калі пры чарцы, раскрываецца перад недастойным ці недастойнымі.

Аднаму з такіх ён прачытаў з чарнавіка сваё падрыхтаванае пісьмо наверх, а прачытаўшы, схаваў яго туды, адкуль дастаў — пад мармуровы цяжкі пісьмовы прыбор на сваім рабочым стале. Калі гэбісты прыйшлі першы раз, яны не сталі нічога шукаць-распшукваць, адразу сіганулі да стала, паднялі той пісьмовы прыбор...

Плюгавы «шчыры беларус», верны савецкі чалавек, яшчэ й, вядома, партыйны, нават ініцыялы якога мне праціўна называць, чалавечак ужо й стары, па-свойму быў вопытны ды старанны...

Наколькі потым стала вядома з апавядання самога Барыса, калі ён вярнуўся з лагера, усё пачалося з пісьма ў ЦК КПБ пра тое, што нават на шматлюдным пахаванні Якуба Коласа галоўны ідэолаг БССР, па-

цешна славуты таварыш Г., афіцыйны жаль агучваў з урадавай трыбуны па паперцы ды па-руску, паныла паўтараючы: «Наш дорогой Константин Михайлович Якубколас» (так, адным словам!)

У Гродне, на бясконцых допытах яго не білі, нават і не надта лаялі. Следчы, малады, упаслены жыдок, калі сказаць па-заходніцку, слухаючы беларускія тлумачэнні пажылога педагога, толькі зверху пасміхаўся: «И кому это нужно?.. Ком-му эт-то нуж-но?..»

Пісьмо ў ЦК пра таварыша Г. стала па сутнасці галоўным абвінавачаннем. А ў падмацунак яму ўлічыліся і няправільныя, ды яшчэ ж перад студэнтамі, выказванні пра польскія, тым больш венгерскія падзеі восені 1956 года, а яшчэ і розныя падкрэсленні, пыталнікі ды клічнікі, а то і адкрытыя заўвагі на палях прачытанага ў часопісах і кнігах, забраных на ператрусе як рэчавыя доказы яўна антысавецкага зместу. Улічылі нават і «замену» прозвішча Ржэвускі на Ржэўскі, відаць, для нейкай маскіроўкі... Наскраблосся, сабралася, каб асудзіць на сем гадоў, найпрасцей, па даўняй зручнай звычцы — «за беларускі нацыяналізм»... Так чулася тады і ў Мінску, ішло ад сыценькай усмешкі таварыша Г.

Калі ж пазней той ідэолаг з-за сваёй малапрыгоднасці з ЦК партыі быў паніжаны ў акадэмікі, узяты туды зноў жа ў ідэйнае кіраўніцтва, перагляд справы «нацыяналіста» Ржэвускага-Ржэўскага заварушыўся шпарчэй. Гаварылі нават, што, відаць, цяпер на пракурора СССР, нарэшце, падзейнічалі пісьмы з мноствам партызанскіх подпісаў у абарону невінаватага... Так ці інакш, а з лагера Барыс неўзабаве быў выпушчаны.

У мяне запісана, што ён з'явіўся ў маю сям'ю зранку 19 сакавіка 1961 года і многае, што хацеў расказаць за адзін раз, не расказаў, хоць і за цэлы наш перадвясенні, ужо вялікаваты, дзень і частку вечара, бо госць павінен быў ісці да сына, у якога спыніўся.

Што гаварылася?

Пра допыты, пра краты і нары, пра камедыю суда, этапы, лагерную бібліятэку на дваццаць дзве тысячы кніг, дзе яму, ужо ў Мардовіі, пашанцавала папрацаваць, дзе ён нават наладжваў абмеркаванні твораў рускай, усесаюзнай і беларускай літаратуры ў перакладах, у тым ліку і некаторых твораў маіх...

Усё гэта гаварылася Барысам жыва, дасціпна з адступленнямі, абагульненнямі, накішталт таго, што «ну, а бацьку, відаць, усё-такі выцягнуць за лапы з маўзалея...», і яшчэ нямала іншага, шырэй ды глыбей па значнасці.

За чатыры гады ён пастарэў, здалося мне, як бышчам і не вельмі, аднак жа быў ужо прыкметна не той, што ў пушчы, калі прыязджаў

са сваёй брыгады ў рэдакцыю не надта каб спраўным кавалерыстам, але ж, затое, з добрай цаглінай сала пад пахай, што называецца — у заробаткі на сваёй торбе...

Як не той, які аднойчы, неўзабаве пасля вайны, з'явіўся ў мой цесны закутак з Баранавічаў у толькі што набытым няновым скураным паліто і з парога пасвятлеў усмешкай, гыкнуўшы на прывітанне:

«Во, браце Яне, здэў з мужыка яшчэ адну скуру ды на сябе!..»

І не той нарэшце, Барыс, які перажыў-такі клопат з абаронай кандыдацкай дысертацыі па даваеннай творчасці Максіма Танка.

Я быў на той абароне, нават і выступаў у падтрымку. Быў, вядома, і на рэстаранным банкете, да поўначы, а назаўтра днём — у сям'і Міхася Ларчанкі.

Сябры Барысавай маладосці — крыху літаратуразнавец, супрацоўнік ЦК КПБ, колішні партызан Іван Гутараў ірваў на гармошку польку; выкладчык БДУ, абабіты прававернымі рупліўцамі смелы крытык, весела чарначубы Ларчык, як гаварылася паміж сябрамі-пісьменнікамі, мяцеліў тую польку вакол самога сябе, не запрасіўшы каторую з жонак; новы кандыдат навук ішоў у прысядку, раз-пораду, як нейкі Навум Прыгаворка, па-шляхецку пакрыкваючы: «Гу-га! Гу-га!..» Ён мне, зрэшты, заўсёды нагадваў нечым самога Дуніна-Марцінкевіча, хоць быў мужчынам не толькі мажным, але і высока-статным.

...У лістападзе таго самага шэсцьдзесят першага я выступаў у Гродне па запрашэнні універсітэта культуры, і на адным з выступленняў — і людным, і з мноствам запісак і вусных пытанняў на самыя вострыя лабадзённыя тэмы — у першым радзе сядзеў Барыс. Не адзін, а з маім земляком, датуль незнамым, дырэктарам школы, у якой кандыдату навук, вопытнаму ды здольнаму выкладчыку педінстытута дазволілі падзарабіць, да ранейшай працы, хоць нібыта й апраўданаму Вярхоўным судом рэспублікі, не дапусціўшы...

І пасля таго тлумнага вечара былі ў нас сустрэчы дома ў яго ці ў мяне, аднак тая сустрэча помніцца неяк асобна. Барысу не было яшчэ шасцідзесяці, аднак ён прыкметна, у параўнанні з прадвеснем, калі гасцяваў у мяне, пастарэў пасля былых і новых выпрабаванняў. Можна, не так фізічна, як маральна...

Напісаў я гэта і спыніўся. З думкай, што не вельмі яно ў мяне справядліва, дакладна... Праўда, здароўе пачало яго падводзіць, чым далей, то ўсё больш, але ж цікавасць да нашага галоўнага, ды цікавасць не збоку, а ў шчырай актыўнай заклапочанасці, жылі ў ім і тады, і потым увесь час, да самага канца.

З Барысам мы перапісваліся, часам нават і часта. Ягонья пісьмы, толькі з лагерным перапынкам, у мяне захаваліся, я здаў іх у архіў,

сабе зрабіўшы копіі з некаторых. Аднак цяпер, каб і хацелася, цытаваць іх тут мне няёмка. Ён, хоць і шчыра, але занадта хваліць там усё мае ў часопісах ды ў пасланых яму кнігах.

Мае пісьмы Барысу, тья, што пасылаліся да арышту, трэба думаць, далучаны да ягонай справы. Аляксандра Ігнатаўна, калі мы сустрэліся ля бальніцы, расказвала, што як толькі Барыса забралі, на кватэру да іх прыйшлі з ператрусам, і яна сама глядзела, як з шуфлядаў яго стала даставаліся пісьмы, ды многа іх, а ў адным пісьме аказаўся і мой фотаздымак, на якім я ў вясёлым рогаце. І ператрушчыкі, калі адзін з іх уголас зачытаў надпіс на абароце здымка, амаль зусім па-людску засмяяліся.

«Вы былі тады, — сказала Аляксандра Ігнатаўна, — толькі што пасля прэміі і напісалі на фота, я раней бачыла, нават па-руску: «Прими от морды, вкусившей славы».

Мы перапісваліся, вядома, і тады, калі ён вярнуўся з лагера, аднак чамусьці абодва пісалі пад канец з усё даўжэйшымі паўзамі. Лес маіх пісьмаў невядомы. Хутчэй за ўсё, і ў гэтым выпадку, як гаворыцца па-савецку, яны «не захаваліся...»

Памёр Барыс у 1980-м. Мне ніхто не паведаміў пра гэта ні своечасова, ні пазней. Аляксандры Ігнатаўны ўжо не было — за некалькі дзён да мужавага адыходу, ідучы да яго ў бальніцу, яна трапіла пад машыну. Ад самога, які ўжо быў зусім на схіле, гэта ўдалося ўтаіць. Дзеці, дарослыя сын і дачка, двойчы так ударанья, неўзабаве раз'ехаліся па сваіх гарадах.

Пра ўсё гэта мне значна пазней расказаў Алёша Карпюк, калі я, быўшы ў камандзіроўцы, пайшоў, як нічога ніякага, да Барыса на яго Гліняную вуліцу, дзе ўжо кватэру займала другая, незнаемая сям'я.

...Чарга на поўную рэабілітацыю дайшла да яго ў 1992-м.

1999; 2006.

МОЙ РАДАВОД

Маленькі ўступ.

У падфорках запісаў «Залетась» і «Летась» я ў той ці ў іншай меры гаварыў пра свой радавод.

А тым часам, незалежна ад з'яўлення тых запісаў у часопісе «Дзеяслоў» і ў беластоцкім штогодніку «Тэрмапілы», старэйшае за іх «Роднае слова» ўгаварыла мяне напісаць нарэшце абяцанае — гісторыю майго роду, што зрабілі ўжо шмат хто з іншых людзей культуры. Нарыс быў надрукаваны ў названым часопісе, дзе тэкст шчодра падмацаваны фотаздымкамі з майго сямейнага архіва. Тут іх, вядома, не дасі. А вось за некаторыя паўторы фактаў, хоць гэта і непазбежна, хочацца папрасіць прабачэння.

* * *

Да леташняй вясны пачынаўся ён, мой радавод, з двух дзядоў, — па бацьку, у нашым Загоры, быў дзед Даніла Брыль, а па матцы, у найбліжэйшай вёсцы Маласельцы, дзед Іван Чыгчук.

Дзякуючы свайму, на шмат маладзейшаму, вясковаму суседу, акадэміку Мікалаю Ламану, я пабагацеў на бацькавых ранейшых продкаў — прадзеда Ёсіпа і прапрадзеда Яську, як ён значыцца ў няпыльных хартыях Нацыянальнага гістарычнага архіва. Запіс той датуецца 1795 годам, калі, пасля разгрому паўстання Касцюшкі і трэцяга падзелу Польшчы, беларусаў пачалі перапісваць з польскай мовы на рускую. Яська Сямёнаў сын Брыль. Без нейкіх там, модных апошнім часам буйнейшых, а то хоць дробненькіх прэтэнзіяў на шляхецтва, проста дваровы хлоп пана Судзя ў недалёкім маёнтку «Уцеха». Калі Яська памёр, батрацтва прышлося ў спадчыну яго сыну, майму прадзеду Ёсіпу Брылю. І толькі пасля адмены паншчыны, дый то не адразу, Яськаваму ўнуку, а майму дзеду Данілу з ягоным братам, зноў жа Ёсіпам, пашэнціла купіць пяць дзесяцін зямлі на двух. У дружных братоў было па адным сыне, у Данілы мой будучы бацька Антон, а ў Ёсіпа Павел. Пасталеўшы, абодва не захацелі заставацца на гаспадарачцы, падаліся ў Адэсу на чыгунку.

Мне ўжо прыйшлося, дый не аднойчы, пісаць пра гэтае і ў «Птушках і гнёздах», і ў «Муштуку і папцы», і ў аўтабіяграфічным нарысе «Думы ў дарозе», і ў некаторых іншых творах, аднак жа вось і зноў трэба паўтарацца з пэўнымі асаблівасцямі свайго жыццяпісу.

Калі бацькі мае пажаніліся, Антон Данілавіч працягваў працу на чыгунцы, спакваля даслужыўшыся да прыбыткавай пасады правадніка вагонаў першага класа, а маці, Анастасія Іванаўна, гаспадарыла

ў вёсцы, балазе ўласнай зямлі пакрысе прыбывала. Спачатку бацька бываў у Загоры наездамі. Абедзюх дачок, Ганну і Уліту, па-вяско-
ваму Віліту, удала выдалі замуж, а двух старэйшых сыноў, Уладзіміра
і Ігната, пасля заканчэння імі гарадскога вучылішча ў Міры, бацька
збраў у Адэсу, у гімназію. Энергічная, працавітая і талковая маці з
двума хлопчыкамі, Мікалаем і Міхасём, заставалася ў вёсцы. Спа-
чатку дапамагаў ёй дужы ды цягавіты свёкар Даніла, а пасля яго
раптоўнай смерці наймала парабка, а то яшчэ і наймічку, а ў пільніцу
касцоў ды жанцоў, і ў думках не маючы, што ў не так і далёкай
будучыні гэта стане для сям'і класавай небяспекай... Так жылося да
пачатку Першай сусветнай вайны. А потым бацька збраў жонку і
хлопчыкаў у Адэсу, гаспадарку пакінуўшы на Віліту і зяця Юстына
Брылевіча, бо яна была замужам у Загоры.

Апошні з дзесяці дзяцей Антося і Настулі, як пра іх гаварылася ў
вёсцы, я нарадзіўся ў Адэсе. Калі, пакінуўшы Валодзю ды Ігната там,
бацькі з трыма малымі хлопцам! вярталіся ў Загора, мне было няпоў-
ных пяць гадоў, Міхасю восьмы, Колі дванаццаты — такія памочнікі.
У горадзе перад адездам бацька перахварэў тыфам, брушным і зва-
ротным, а ў сакавіку 1924-га, прастудзіўшыся ў лесе, не вытрымаў
запалення лёгкіх. На сваім пяцьдзсят чацвёртым годзе. А мама — на
тры гады маладзейшая.

Маленства маё, апошняга пястуна, пасля гарадскога вясковае,
працягвалася пры ёй. Вечна занятай, строгай, але і справядліва
добрай.

Пра ўсё гэта, асабліва пра вобраз бацькі, я напісаў у «Птушках і
гнёздах» з той непасрэднай шчырасцю, якую тут мне цяжка, а то й
немагчыма паўтарыць. Зрэшты, як і пра ўсё маё за доўгі час пражы-
та-перажытае. Лепш пагаворым пра радню.

Бабуляў у мяне нібы й наогул не было — толькі чуў ад мамы, што
свякроў яе, жонку дзеда Данілы, звалі Ульянай, а маміну маму, жонку
дзеда Івана, Анэтай. Дзяўчом яна была пакаеўкай у пані Анцўтавай і
да смерці малілася па кантычцы. Не больш магу сказаць і пра сваіх
дзядоў, пазабываўшыся нават і шмат чаго з апавяданняў матчыных і
сёстраў Ганны ды Віліты, што ім з маленства памяталася.

У бацькі была адна сястра, па маці Ульяна, замужам за Янкам
Свірыдам у вёсцы Рап'ёва, за сем вёрст ад нашай, што тады было
няблізка. Яшчэ перад «мікалаеўскай» вайной яна памерла, асіраціўшы
двух сыноў, падлеткаў. Меншага з іх, байчэйшага Федзю, наш папа,
як гаварылася ў сям'і, збраў у Адэсу, дзе той падвучыўся на ва-
гоннага афіцыянта, а старэйшы, прастадушны, цялюкаваты Сцяпан,
застаўся пры бацьку і мачасе. Калі мы вярнуліся з горада на разбу-

раную войнамі ды «свабодам» гаспадарку, ён прыязджаў дапамагаць свайму добраму дзядзьку Антосю, пра што я ўдзячна згадваю ў апавяданні «Коею мой, коею...».

З Федзем у маіх малечых успамінах спалучаны бацькаў рогат, калі яго спрытны выхаванец прыехаў прасіць «дядю и тётю» праз тыдзень пасля вяселля на хрысціны, якія ў вёсцы называліся радзінамі.

А пра Сцяпана яшчэ ёсць у апавяданні «Шчопцымі і пудамі», дзе гэта іменна ён у распоранай жыдоўскай камізэлі і сапраўды знайшоў золата. А найлепш помніцца тое, як ён даў мне ўпершыню адчуць шчасце ўзвышэння — пасядзець на кані, нават трохі пад'ехаць.

Куды больш дваюрадных было ў мяне па маміных братах Лукашу ды Навуму. У найстарэйшага з дзяцей дзеда Івана Рыгоровіча, здаравякі Лукаша былі адна дачка і чатыры сыны, з якіх найцікавейшы — Аляксей, якога чамусьці змалку звалі Алесем. З франтоў Першай сусветнай ён вярнуўся з трыма «Георгіямі», і двойчы паранены быў, і з аўстрыйскага палону ўцёк, а паміж дзвюма рэвалюцыямі нават камандаваў ротай. Колькі ж ён нарасказваў у нашай хаце пра тыя свае прыгоды-злыбяды!.. Пасля Другой сусветнай мы з братам Міхасём, калі ўжо і намі прачытаўся «Ціхі Дон», называлі Алеся беларускім Грышкам Мелехавым. Дажыў ён да дзевяноста гадоў, да канца гарласта-малайцаваты ды працавіты, колішні бравы вахмістр «летучей пулемётной команды». Пра яго я расказваю ў апавяданні «Праведнікі і зладзеі», у замалёўцы «Палітадзел», а найбольш у аповесці «Золак, убачаны здалёк». А цяпер вось пішу і сумнавата-цёпла ўспамінаецца, як ён са мною, на дваццаць сем гадоў маладзейшым, заўсёды вітаўся пры нячастых сустрэчах. Яшчэ ўсё з моцным поціскам рукі і ледзь не ўрачыстым тонам: «Здароў, брат!..»

У дзядзькі Навума, наймаладзейшага ў дзедавай сям'і, было таксама чатыры сыны. От сабе, добрыя хлопцы. Ды тут ужо найбольш цікавым быў сам іхні тата. Калека-гарбун, якога зноў жа наш бацька забраў быў у Адэсу, дзе, як у вёсцы казалі, «вывучыў на краўца». Таленавіта ахвочы, вясёлы апавядальнік, нястомны словатворца, дабрадушны, шчыры чалавек. Мама маёй і дзядзьку Навуму Іванавічу я многа абавязаны як літаратар, — багаццю іхняй мовы, незаменна ды невычэрпна шчодрым сваёй жыццядайнай роднасцю. Зноў жа, і дзядзька жыве ў мяне як прататып у апавяданнях «Праведнікі і зладзеі», «Цуды ў хаціне», крыху ў «Птушках і гнёздах», а найбольш у аповесці «Ніжнія Байдуны», дзе я яго, у Маласельцах Навумчыка, замаскаваў як свайго хроснага Рафалка, хоць хросным у мяне быў дзядзька Павел, адэскі.

Пра маму пісаў я, як пра бабулю, у аповесці «У сям'і», як пра маці — у «Птушках і гнёздах», а ўжо зусім адкрыта, «без выдумкі», — у апавяданнях «Тыжывеш», «За светлую памяць», у многіх лірычных запісах-мініяцюрах.

Гэтак яно бывае і ў іншых шматдзетных сем'ях, што нехта з некім бліжэй, не з усімі пароўну.

Тут будзе трохі з датамі. Найпершыя з нас, сёстры Ганна (1894-1972) і Віліта (1896-1971) і браты, Уладзімір (1899-1938) і Ігнат (1901-1960), былі для мяне як быццам і зусім даўнімі, адмежаванымі ад нашай апошняй тройкі — Мікалая (1910-1970), Міхаіла (1914-1966) і мяне, не толькі сваімі гадамі, але і тым, што паміж Ігнатам і Мікалаем была дзесяцігадовая паўза, калі паўміралі маленькімі першы Міша, Павел і Марыя, дый яшчэ тым, што сёстры даўно жылі асобна, прычым Ганна ў далёкім, за семнаццаць вёрст цікавым сяле Палужжа каля Карэлічаў, а Валодзя ды Ігнат наогул у іншай краіне, ужо ажно вельмі далека ад нашага заходнебеларускага Загора,

Мне прыемна і нават з гонарам думаецца часамі, як гэта з братам Мікалаем мы за ўсё жыццё ніколі не пасварыліся. Валодзю, па даносу расстралянага ў Кіеве, рэабілітаванага ў Маскве, пра якога ў асноўным уся мая маленькая сага «Муштук і папка», я ледзь-ледзь памятаю з Адэсы. Як і Ігната, якога рэальна ўбачыў улетку 1946-га, калі ён з адзіным сынам Шурам, дэмабілізаваным афіцэрам-франтавіком, прыязджалі з іх зауральскага Тройцка. А вось з Міхасём, ці з Мішам, як часцей гаварылася, мы былі, як мама казала, «з самага малку спрэжаныя». Ягонай памяці прысвечаны «Птушкі і гнёзды», дзе ён — Толя Руневіч, пра яго я наогул многа пісаў, усяго, што ў памяці ды ў сэрцы не выказаўшы, яшчэ і ў зусім нядаўняй кніжцы «Блакiтны зніч».

Там нават упершыню сказалася, што мы і пажаніліся з сёстрамі, хугаранкамі з Бродзішчаў паблізу Маласельцаў, спачатку ён з Марыяй, Мурай, а потым я з Нінай Міхайлаўнай, у прозвішчы якіх — Клаўсусь, а па-вясковаму Клэвусь — гучыць штосьці літоўскае, як быццам звязанае з паслухмянасцю. Наш агульны цесць, Міхаіл Вікенцевіч, якога маласельцы за чалавечую прастату і ў сталасці называлі Міхасём, прымаў удзел у першай расійскай рэвалюцыі, пра што ёсць сведчанне ў кнізе «Рэволюцiонное движенiе в Беларуссии в 1905-1907 гг.», выпушчанай выдавецтвам Акадэміі навуку 1955 годзе. На 580-581 старонках гэтага аб'ёмістага тома публікуецца і «донесение» ад 17 жніўня 1906 года пра сялянскія забастоўкі і падбухторванне да іх у весках нашага наваколля, у тым ліку і ў Маласельцах, дзе ў Клаўсуюца (так у тэксе даносу), апроч пракламацыяў сацыялістычнай

рабочай партыі знойдзена была і «Донская речь». Да жанітва ён працаваў у Луганску.

Ужо даволі пажылым, адносна інтэлігентным кавалерам Міхась Вікенцьевіч ажаніўся з маладой дзяўчынай з мястэчка Турэц, Таццянай Рыгораўнай Выдрыцкай. Ёсць такая легенда сямейная, што калі яны вянчаліся, у маладой ад свечкі загарэлася фата — нядобрая прыкмета... Яна й нагаравалася пры сваім дабрадушным, вясолым Міхасю, які то «забастоўшчыкам» быў, за кратамі сядзеў, то нейкім «перпетуум мобілем» займаўся, то кніжкі чытаў, часамі нават коней з плугам у баразне пакінуўшы. Я яго, можна сказаць, і зусім не знаў, раз ці два за жыццё сустракаўся, а нашаму Мішы будучы цесць быў да спадабы. Тут ужо падабенства характараў. Памёр стары вясною 1937-га, маючы добра за сямдзсят, — больш дакладна няма ўжо ў каго спытацца. А баба Таня, ціхая, цягавітая гаспадыня, адгадавала сына і чатырох дачок, а потым займалася ўнукамі. То на сваім запушчаным хутарку з дзвюма стромкімі, здалёк бачнымі таполямі, са старым садком у зацішку вішнёвых абсад, з дагледжаным агародам і духмяна расквечаным шыршынікам перад вялікімі вокнамі прасторнай пасівелай хаты. А то жыла бабуля ў нас у Мінску, дзе і памерла, таксама ціха, як і жыла, напрудвесні 1959-га, на сёмым дзясатку.

У тым жандарскім «донесенні», на жаль, не згадваецца Чычук Мікалай, яшчэ адзін брат маёй маці, таварыш Клэвуся ў рэвалюцыйных падзеях. Гультаяваты вяселун, якім яго называла мая мама. «Усё недзе ходзіш, — кажу тыя разы, калі ён ноччу-апоўначы зойдзе да нас у Загора, — усё шукаеш бяды на сваю галаву. Лепш бы ты працаваў, як людзі!..» Дык ён: «Ладна, ладна, сястра! С понедельнічка начнём!..» І смяецца... Мікалай спачатку недзе спрытна хаваўся, а потым шмыгануў у Адэсу, да швагра Антона, які зафрахтаваў яго на амерыканскі карабель. Ужо й не памятаю, ці гаварылася пра гэтага дзядзьку больш, ці пісаў ён калі, аднекуль, ці не...

Трэці, апошні раздзел у «Блакiтным знічы» прысвечаны памяці маёй Ніны Міхайлаўны, і мне яшчэ ўсё вельмі няпроста вяртацца да нашай разлукі. Маці нашых дзяцей, бабуля нашых унукаў, — яна жыве ў незагойнай памяці. На працягу нашых з ёю многіх гадоў я пісаў пра яе ў лірычных нататках, аднак жа, як мне цяпер відней, мала і не ўсё.

Маімі натуршчыкамі заўсёды былі дзеці, спачатку сяцёр ды братоў, а потым свае, за імі і ўнукі, якія ўжо таксама павырасталі. Калі я ў юнацтве марыў ды рыхтаваўся стаць літаратарам, мне спачатку наогул хацелася стаць пісьменнікам толькі дзіцячым, пісаць

перш за ўсё для малых. Аднак і сам я ведаю, і іншыя казалі, што ўсё мае вакол дзяцей — не для іх, а пра іх. Аднак жа і гэтага таксама нямала ў святой пажыццёвай любові, пра што ў мяне гаворыцца і ў творах большых, і ў запісах, сабраных у значны раздзел «Адкуль паэзія», найпаўнейшы ў першым томе «Выбраных твораў у трох тамах».

Дзеці. Унукі. Сям'я. Незаменнае значэнне гэтых слоў я разумеў, здаецца, заўсёды. Аднак, застаўшыся ў адзіноце ды ў старэчых немацах, я разумею іх, чым далей, тым лепш. І калі мы па-святочнаму збіраемся ў мяне, і калі сустракаемся па-будзённаму, і перазвоньваемся.

Лічачы толькі найбліжэйшую радню маю ды Нініну, — братоў, сяспёр, дзяцей, унукаў, пляменнікаў, — дык набіраецца і добрая паўсотня. А які букет прафесіяў! Даяркі, механізатары, рабочыя-майстры, педагогі і настаўнікі, інжынеры, фізікі і энергетыкі, афіцэры, прадпрымальнікі... Жанчыны і мужчыны ўперамежку. А то ж і адзінчкі: заатэхнік, святар, бібліятэкар, стаматолаг, ветэрынар, архітэктар, кравец, ювелір...

Я даволі часта выступаў на розных літаратурных сустрэчах, у Беларусі і, як цяпер гаворыцца, у бліжэйшым і далейшым замежжы. І неаднойчы атрымліваў то вусныя пытаньні, то ў запісах: а ці пайшоў жа хто з вашых дзяцей ці ўнукаў у пісьменнікі? І часам хацелася адказаць, што не, не пайшлі, бо я іх, відаць, нядрэнна выхаваў, — каб не лезлі, куды не трэба. У думках маючы на ўвазе не заўсёды тактоўныя ды плённыя прыклады літаратурнай сямейнасці ў нашым Саюзе пісьменнікаў. Але ніколі я, вядома ж, так не сказаў, а толькі тое, як яно ёсць, як кожнае з маіх дзяцей і ўнукаў самі сабе выбіралі дарогу. Дачка Галіна — старшы выкладчык іспанскай мовы і літаратуры ў тым жа інстытуце (цяпер універсітэце), які паспяхова закончыла. Сын Андрэй і нявестка Ніна Піліпаўна — фізікі, ён — кандыдат фізіка-матэматычных навук. Далей, улічваючы і дачку Наталлю, трэба сказаць і пра бліжэйшае да літаратуры. На беларускую філалогію БДУ па сваёй ахвоце пайшлі спачатку дзве мае пляменніцы: дачка аднаго брата Лідзія Мікалаеўна Брыль, па мужу-пісьменніку Карамазава, заслужаны работнік культуры Беларусі, шматгадовы стыліст у часопісах «Польмя» і «Спадчына», у «Беларускім кнігазборы»; дачка другога брата, Брыль Ганна Міхайлаўна, у замужжы Буй, па службе мужа-земляка, палкоўніка з акадэмічнай адукацыяй, жывучы ў Арле, працавала ў музеі І. С. Тургенева, перад сваёй заўчаснай смерцю выконваючы абавязкі вучонага сакратара; мая малодшая дачка Наташа, па мужу-паэце Семашкевіч, за тры дзесяцігоддзі

працы ў выдавецтве «Мастацкая літаратура» (цяпер вядучы рэдактар), адрэдагавала цэлую бібліятэку кніг, у тым ліку асабліва працаёмкі дзевяцітомнік (у дзесяці кнігах) поўнага збору твораў Купалы, чатырохтомны збор твораў Зарэцкага, шасцітомны Быкава (прыязным аўтографам каторага заслужана ганарышца), васьмітомны, яшчэ не закончаны выданнем, Шамякіна...

Наташына дачка Данута — па ўласнаму выбару настаўніца пачатковых класаў, а муж яе, Мікалай Мадзярскі, талковы прадпрымальнік. Галінін сын, Міхаіл Лунеўскі, пасля школы і службы ў арміі таксама прадпрымальнік і студэнт-завочнік політэхнічнага ўніверсітэта, а ягоная Маша закончыла геафак БДУ і засталася там лабаранткай. Андрэевы дзеці, матэматыкі-праграмісты, Волечка з мужам Аляксандрам Біруковым і Антон з жонкай Кацяй займаюцца ў аспірантуры, у Італіі.

А літаратарамі, кожны па сабе дый нехалтурным шляхам сталі двое — я і Ігнатава ўнучка Таццяна Аляксандраўна Лейка, рускамоўная паэтэса, аўтарка зборніка вершаў «Сентябрь обетованный» і перакладчыца беларускай паэзіі. Што ж, калі ў мяне — празаіка, папярэднікаў у нашым родзе не было, дык у яе дзед, пратаірэй айцец Ігнацій, і студэнтам, і ў тайзе ды на Беламорканале, дзе адбываў «перавыхаванне» як малады сельскі святар з Адэшчыны, і пасля, калі быў выкладчыкам рабфака, а затым па здароўі выйшаў на пенсію і зноў вярнуўся да святарства, і завочна вучачыся ў Ленінградскай духоўнай акадэміі, — заўсёды ён вершы пісаў, як гаворыцца, для душы, калі ў шуфляду стала, а калі толькі ў ээкаўскай памяці. І заўсёды любіў літаратуру, асабліва Дастаеўскага.

І ўсе ў нас заўсёды многа чыталі. І чым далей, то ўсе на большай колькасці моў. У гэтым рэй вядзе наша мама-бабуля Ніна са сваімі лацінскай, англійскай, нямецкай, польскай. Тады ідзе Андрэй з англійскай і польскай, якую вывучыў самастойна. Дануся, пры школьнай ды педінстытуцкай англійскай, закончыла адпаведныя курсы італьянскай, ужо з дзесятак разоў наведала гэтую краіну з групамі «чарнобыльскіх» дзяцей. Аспіранты-матэматыкі добра трымаюцца англійскай, Волечка — праходзячы яшчэ і курсы французскай, а Антось — жыва цікавячыся ірландскай мовай, літаратурай, краінай. А ў сваім паўночна-італьянскім Трэнта цяпер яны ахвотна ўжываюцца ў яшчэ адну мову.

...Калі прапрадзеда Яську перапісвалі з панятоўскай Польшчы ў кацярынінскую Расію, яму было сорак шэсць гадоў. У 1799-м ён памёр, пражыўшы пяцьдзесят. А ў яго ж былі бацькі, дзяды, трэба думаць, і прадзеда, — яшчэ на стагоддзе далей...

Акадэмік Ламан, батанік з абуджаным у душы гісторыкам, не толькі марыць, але і мае намер прадоўжыць свае пошукі ў архівах Польшчы.

Хацелася б і мне дачакацца яго новых знаходак, жадаючы паважанаму земляку як найболей паспехаў у гэтай важнай патрыятычнай рабоце.

* * *

Вясёлы пастскрыптам.

10 красавіка, калі ўжо гэты нарыс быў здадзены ў рэдакцыю «Роднага слова» і прыняты да выхаду ў чэрвені, я на шарай гадзіне, не ўключаючы святла, у адзіноце спяваў сам сабе, у нейкія моманты нават і ў слёзнай асалодзе ад музыкі і слоў — родных, рускіх, украінскіх, польскіх. І тут нечаканы і доўгачаканы званок ад Галі, што вось і яна ўжо бабуля, а я — такім чынам, прадзед!.. У Мішы з Машай — дачушка, імя якой падрыхтавана бацькамі загадзя — Даша, Дар'я, а ў нас па-загорску — Адарка, Адара. Зноў жа высокае хваляванне, святочная навіна, пра якую мне захацелася дапісаць, бо яна ж і да месца ў размове пра мой, пра наш радавод.

2005; 2006.

© OCR: Камунікат.org, 2011 год

© Інтэрнэт-версія: Камунікат.org, 2011 год

© PDF: Камунікат.org, 2011 год

ЗМ ЕСТ

Залетась
Летась
Сустрэчы з Сафіяй
Яшчэ адзін
Мой радавод

Брыль, Я.

Парастак: запісы і эсэ / Янка Брыль. — Мінск: Про Хрысто. — 2006.
— 104 с.

ISBN 985-6628-85-7.

Новая кніга народнага пісьменніка Беларусі Янкі Брыля — гэта своеасаблівы працяг лірычнай споведзі аўтара пра свет і пра сябе, пра людзей далёкіх і блізкіх, пра свой радавод. Прызнаны майстра прозы шчодра дзеліцца з чытачамі багаццем сваёй душы, шырока расчыняючы брамы скарбаў свайго жыцця, па якім ён ідзе з нязменнай мудрасцю і дабрынёю.

УДК 821.161.3-4

ББК 84(4Бел)-44

© OCR: Камунікат.org, 2011 год

© Інтэрнэт-версія: Камунікат.org, 2011 год

© PDF: Камунікат.org, 2011 год